

3. SZEKCIÓ

Beszélgetések a gyerekesélyekről

A GYERE Gyerekesély Közhasznú Egyesület szekciója

A szekció keretében Ferge Zsuzsa megnyitója után két, szakmai kerekasztal-beszélgetésre került sor, különböző gyerekprogramokban dolgozó szervezetek bevonásával. A szekció kulcskérdései az alábbiak voltak:

- a gyerekesélyeket növelő programok és a komplexitás;
- a helyi humánszolgáltatások bevonása és az alternatív, illetve párhuzamos szolgáltatások;
- explicit, de nem exkluzív célzás hatékonysága a cigány gyerekek elérésében;
- a programok eredményessége és fenntarthatósága.

Ferge Zsuzsa: Szeretettel köszöntök mindenkit, és nagyon örülök, hogy olyan rendezvényt nyithatok meg, amelynek a GYERE is az egyik szervezője. Darvas Ágnes már elmondta, hogy tulajdonképpen mi is a GYERE. Lényegében azért szerveződött, hogy a gyerekekkel, és főleg a gyerekszegénységgel kapcsolatos programok közelében maradjunk, ha másképp nem, civilekként.

A gyerekprogramok sorsa meglehetősen közelről érdekel. 2006-ban a mai GYERE-tagok egy jó részének a közreműködésével kidolgoztunk egy gyermekszegénység elleni, nemzeti programot. Ennek alapján készítette el a kormány a *Legyen jobb a gyermekeknek!* jelszavú Nemzeti Stratégiát, amely a következő 25 évre szóló, generációs stratégia. Ezt a parlament 2007 májusában gyakorlatilag egyhangúan elfogadta, amivel bekerült a kormányzati gépezetbe, és ami részben azt jelenti, hogy egy többéves kormányzati cselekvési tervet fogadtak el, részben pedig azt, hogy ez az európai alapokból fedezett programokhoz kapcsolódik. Tehát született cselekvési terv is, és lett európai pénzből finanszírozott program is. Sőt, egy ideig még EU zászlóshajóként is szerepelt. Az MTA keretében létrejött egy – igaz, külső finanszírozású –, a programon tovább dolgozó csoport, a GYÉP Iroda (Gyermekszegénység Elleni Program irodája), amely 2011. szeptember közepéig élt.

König Éva épp arról tartott most egy előadást a másik teremben, hogy mi is kell egy program megvalósulásához. Nem kell hozzá más, mint politikai elköteleződés, civil együttműködés és pénz, pénz, pénz. A Gyerekprogram megvalósításánál semmi más baj nem volt, csak az, hogy ez a három feltétel hiányzott. Kezdődött a pénzzel. Még az első évben egy szerény számítás alapján azt mondtuk, hogy 80 milliárdból el lehet indulni. Ebből lett körülbelül 8 milliárd, amiből nagyjából az iskolai étkeztetés némi bővítését lehetett fedezni. A kormányzati elköteleződés és érdeklődés 2006-tól nagyjából 2007 második feléig tartott. Utána más,

izgalmas dolgok foglalták le a kormányzat figyelmét. Ami pedig a civil együttműködést, az állampolgárok fogadókészségét illeti, ott a helyzet meglehetősen tragikus volt és maradt. A közöny már korábban is nagy volt. Az utolsó három-négy évben a politika vagy nem tesz semmit, vagy az intézkedéseivel ahhoz járul hozzá, hogy a szegénység és ezen belül a cigányság elleni hangulatok, előítéletek, gyűlölség erősödjenek. Ilyen feltételekkel nagyon nehéz olyan gyerekprogramot csinálni, amely minden gyereket, és ezen belül különösen a szegény- és a cigány gyerekeket érinti. Mindezek alapján gondoltuk úgy, hogy az egyetlen, aki (ami) még tehet valamit, az a civil világ. A gyermekszegénység elleni kutatócsoport minden egyes munkatársa osztotta ezt a gondolatot, ami végül Darvas Ági és Kecskés Éva munkája nyomán a GYERE formájában megvalósult, azzal a céllal, hogy a gyermekszegénység elleni munkák, ezen belül egy, a Szécsényi kistérségben zajló kísérleti program közelében maradjunk.

Valamivel világosabban: az MTA GYEP Irodának három, egymással szorosan összekapcsolódó feladata volt. Az első az országos program, a második a szécsényi kísérlet, a harmadik a kistérségi kísérleti program országos kiterjesztése. Az országos program dolga a gyerekszegénységet érintő folyamatok figyelemmel kísérése volt, az azt befolyásoló intézkedések elemzése, javaslatok kidolgozása a stratégia változó körülményekhez alakítására, a megvalósítás jobb lehetőségeire, technikáira. Ezek országos szintű feladatok. Ám azt a program 2006-os elkészítése után azonnal megértettük, hogy egy lépést sem tudunk továbblépni a program fejlesztésében, ha nincs valami tapasztalatunk arról, mi történik a gyakorlatban a program megvalósításakor. A megvalósításon a helyi munkát értettük. Országos szinten kell és lehet jogokat és forrásokat biztosítani. Ám egy embereket-gyerekeket érintő, az ő sorsukat változtatni akaró programot csak az érintettekkel-érdekeltekkel együtt, helyi szinten lehet megvalósítani. És ha a program társadalmi-egyéni bajokkal foglalkozik, akkor iszonyatos mennyiségű közösségi és egyéni segítő munkára, értő szolgáltatásokra van helyben szükség. Így aztán már 2006 derekán megállapodtunk a szécsényi kistérség vezetőivel, hogy teret adnak a kísérletnek, együttműködnek a megvalósításban. Létrejött a Szécsényi Gyerekesély Iroda (itt is van Simon Mihály, aki ezt négy éven át vezette).

A szükséges pénzekre pályáztunk, és a munkát (egy Norvég Alap Pályázat ígéretével) 2006 végén megkezdttük. A kistérség, amelyben 20 000 ember él, egyike a legrosszabb helyzetűeknek. A program közel 5 éve alatt sok száz gyereket, családot elértünk, sokféle szolgáltatást nyújtottunk. Még biztosan lesz majd szó a gyerekházakról, tanodákról, nyári programokról, IT fejlesztésekről, a szülők számára munkahelyteremtésről és -keresésről, telepi munkáról, második esély programról, a szociális szakemberek munkájának összekapcsolásáról (vagy legalább ennek kísérletéről), sok másról. Úgy gondoltuk, hogy azért, mert mi hivatalos intézményként megszűntünk létezni, nem hagyhatunk cserben több száz gyereket és családot. Ha tehát nekünk, mint a Magyar Tudományos Akadémia keretein belül működő Gyerekprogram Irodának meg kell szünnünk, akkor civilként igyekezzünk segíteni Szécsénynek, hogy fenn tudja tartani önmagát. Szécsény közben önjáró is lett, de azért ez a szoros kapcsolat a budapesti szakértőkkel és információs háttérrel úgy tűnik, hogy mindenkinek jó. Tehát a Gyerekesély Egyesület egyik dolga

az, hogy próbálja meg civilként figyelemmel kísérni, mi történik a gyerekekkel, a másik dolga pedig az, hogy segítsen a Szécsényi Gyerekesély Programot folytatni. Ismétlem, a szécsényi kísérlet az Iroda munkájának mintegy a tengelye volt. Egyik oldalon ez volt az egyik támpontja az országos program továbbfejlesztésének, másik oldalon ez volt a mintája, tapasztalati alapja a többi kistérségre való kiterjesztésnek.

Az MTA GYEP Iroda harmadik feladatát, az LHH (leghátrányosabb helyzetű) kistérségi kiterjesztést, teljesen feladtuk. A kiterjesztést végző csapat Kun Zsuzsa vezetésével óriási munkát végzett. Csaknem négy éves munkájuk nyomán harminc – erre fokozatosan kiképzett – szakember kezdett a program érdekében a kistérségekkel együttműködni. Öt kistérség már meg is nyerte a szükséges EU pályázatot és hozzáfogott a programhoz. Ezt az egész feladatot szakemberestül, mindenestül (és minden előzetes konzultáció nélkül) az MTA 2011 szeptemberében átadta a Wekerle Sándor Alapkezelőnek. Ezzel a GYEP Iroda (addig is csökkenő) forrásai teljesen megszűntek, egymáshoz kapcsolódó hármas feladatrendszere felborult. Így az Iroda megszűnése elkerülhetetlenné vált. Hát ennyit hirtelen bevezetésként a GYEP és a GYERE dolgáról. Folytatásként két dologról szeretnék még beszélni. Az egyikről, a gyerekprogram további és várható sorsáról kicsit hosszabban, a másikról, e jövő szélesebb politikai összefüggéseiről csak nagyon röviden.

Mi történt a *Legyen jobb a gyermekeknek!* programmal? Mostanság sok minden átalakul. Az átalakulás folyamatában a kormányzat – európai kérésre is, meg magyar akaratra is – kidolgozott egy új romaprogramot. Igaz, az első változat címe (eredetileg Nemzeti Társadalmi Felzárkózási és Roma Stratégia) kicsit változott. Az új cím: Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia – mélyszegénység, gyermekszegénység, romák – (2011–2020). A Felzárkózási Stratégia szövege szerint „A felzárkózási politika a – szegénység szempontjából meghatározó – speciális problématerületi stratégiák (gyermekszegénységet, romaügyet, hátrányos helyzetű térségeket érintő stratégiák) integrálását, kiegészítését, egységes célrendszerben való kezelését kívánja előmozdítani. Ennek megfelelően a Stratégia integrálja a *Legyen jobb a gyermekeknek!* Nemzeti Stratégia... megközelítését és céljait.” Hogy ez pontosan mit jelent, azt még nem tudjuk. Lehet jó hír. Hiszen sok más, nemzeti stratégia van vagy készül, a sportfejlesztéstől a klímaváltozások figyelemmel kíséréséig, az ifjúságtól az öregségig, és valóban lehetetlennek tűnik ennyi komplex programot kezelni. Ugyanakkor mi azt gondoltuk, kicsit más országokra oda figyelve, hogy a gyerekek azok, akikre egy igazi változtatás épülhet, ami tulajdonképpen minden intézményt, minden felfogást, cigány és nem-cigány gyereket egyaránt érint. És ha valahol a gyerekek körül elkezdünk egy jobb intézményrendszert, egy jobb szolgáltatásrendszert, más szemléletet építeni (gyorsan ezek a dolgok úgyse mennek), akkor valahogy megalapozódik az a húsz-harminc éves változás, amire minimálisan szükség van ahhoz, hogy egy kicsit továbblépjen ez az ország. (A Felzárkóztatási Stratégia tíz évre szól, a Gyerek Stratégia huszonötre – e távlati célok összeegyeztetésén is érdemes lenne gondolkodni.) Tehát mi úgy gondoltuk, hogy egy, a gyerekek társadalmi esélyeit javító stb. programra tulajdonképpen minden rátámaszkodhatna. De hát ezek az archimédeszi pontok talán változtathatók. Ami fontos lenne, az annak követése, hogy az új straté-

gián belül vajon érvényesül-e horizontális szempontként az új intézkedéseknél az illetékesek mérlegelési hajlandósága, és hogy az intézkedések, mérlegelések hogyan szolgálják a gyerekek esélyeit, ügyét, vagyis hogy mennyire vannak összhangban a stratégiai célok és az új jogszabályok, intézkedések. Az összhang eddig a mi megítélésünk szerint úgy körülbelül 90 százalékban hiányzik. Csak egy-két dolgot említek. A szegénység jövedelemhiányt is jelent. Ahhoz, hogy az ember kevésbé legyen szegény, némi pénz is kell. Az utolsó két év szabályozásai – segélyszabályozás, adószabályozás és így tovább – azonban azt célozták, hogy a létező pénzeket is átcsoportosítsák a középosztály, első renden a felsőközéposztály számára, a szegények rovására. Konkrétan például a szegényeket és a szegény gyerekeket érinti az új adókedvezmény. Egyfelől igaz az ennek hatásáról szóló statisztikai jelentés, hogy a gyerekszegénység csökkent, ezen belül a három és többgyerekesek szegénysége jelentősen csökkent. De a másik oldalról az is igaz, hogy ennek nagy ára volt, és pedig az, hogy a gyerekesek közti egyenlőtlenség, a hasadásos egyenlőtlenségek mintáját követve tovább nőtt. (A hasadásos egyenlőtlenség azt jelenti, hogy van javulás, de az nem „csurog le” mindenhová. Az országos átlag javul, de ez csak a jó helyzetűeket érinti. A rossz helyzetűek adatai romlanak.)

A relatíve jobb helyzetűek többet tudnak profitálni az adókedvezményből, mint azok, akik nem fizetnek adót (többnyire azért, mert nincs kereső a családban), vagy nem eleget fizetnek ahhoz, hogy a kedvezményt érvényesítsék. Az egy gyerekesek többsége, a két gyerekesek zöme, a három gyerekesek kisebb hányada nyerhetett az adón, összesen 150 milliárdot. A gyerekek jó negyedének viszont – becslésünk szerint, mert adatot nem ismerünk – csak a csökkenő reálértékű családi pótlék maradt. E kettősséget jól ábrázolja két statisztika. Egyik oldalon olvassuk a KSH jelentéseit, amelyek szerint a gyermekes családok jövedelmi szintje az átlagosnál jobban nőtt. A másik oldalon nézzük a hátrányos helyzetű kistérségek adatait, amelyeket a mi kis csoportunknak eddig ilyen-olyan pénzekből sikerült begyűjteni. A hátrányos helyzetű kistérségekben a gyerekszegénység aránya mindig jóval az országos arány, 20% fölött volt, a válság előtti évben is 50 százalék körüli. Am 2009 és 2011 között abban a négy kistérségben, ahol vizsgáltunk, az 50 százalékos gyerekszegénység arány 62 százalékra emelkedett, és van, ahol ennél magasabb. Ami ismét a hasadásos egyenlőtlenség növekedésére utal. Ugyanezeket a családokat sújtja az indexelések elmaradása a gyeshál, családi pótléknál, segélyeknél. És őket sújtja a segélyrendszer sokféle módosítása, amiről sokat tudnak azok, akik itt ülnek. Csak egy-két módosítást kiemelve: szigorodtak a segélynyújtás feltételei, olykor a teljesíthetetlenességig; radikálisan lecsökkent a közfoglalkoztatottak bére, a korábbi RÁT, ma a foglalkozást helyettesítő támogatás 28 500 Ft helyett csak 22 800 Ft; az egy családnak juttatható, összes ellátás plafonja 66 ezerről 42 ezerre csökkent. Szóval nagyon erősen megnyomorítja a segélyezés is a családokat.

A másik dimenzió, ahol ellentmondásban van a dokumentumokban kifejeződő szándék és a valóság, az a foglalkoztatás összefüggése a gyerekes családok helyzetével. Most csak egyetlen dologra hívnám fel a figyelmet. Húsz éve létező, de most fokozódó probléma, hogy tudjuk-e, mit idéznek elő, hogyan hatnak az intézkedések. Ha a gyerekes családok sorsa érdekel minket, ismernünk kellene a közfoglalkoztatás és segélye-

zés gyerekes családokat érintő adatait. Azt (nem könnyen elérhető adatok összevetése alapján) tudjuk, hogy 2011-ben rosszabb volt a közmunkások helyzete, mint 2010-ben. Harminc százalékkal kevesebb közfoglalkoztatott volt, és míg a többségük korábban teljes munkaidőben dolgozott, 2011-ben kétharmaduknak nem teljes-idős munka jutott. Csak azt nem tudjuk, hogy a közfoglalkoztatottak mekkora részének vannak gyerekei. Ugyanígy nem sikerült adatokat szereznünk a gyerekesek és nem gyerekesek segélyezéséről. Már az előző kormány bevezetett olyan úrlapokat, amelyekkel (elektronikus úton) biztosítani kívánta a kapcsolatot a munkaügyi központok, az önkormányzatok (illetve a CSSK-k) között. Ezekre az úrlapokon ismereteim szerint nem szerepelt olyan információ, hogy az adott foglalkoztatottnak, segélyezettnek stb. van-e gyereke és hány. Ez az információ most is hiányzik, legalábbis az új KENYSZI rendszer törzsadatai közül. (KENYSZI: Központi Elektronikus Nyilvántartás A Szolgáltatást Igénybevevőkről.) Sokan az itt ülők közül ismerik a naponta készülő jelentéseket arról, hogy mi is történt aznap a szolgáltatást igénybevevőkkel. Ők tudják, hogy nem törzsadat az az információ, hogy az igénybevevőnek van-e gyereke. Tehát, amit ma a közfoglalkoztatásról tudunk, az körülbelül annyi, hogy az utolsó évben 300 ezer ember lépett be a rendszerbe, hogy átlagosan (egy-egy nap) 2010-ben 87-ezer, 2011-ben 61 ezer fő dolgozott. De hogy ők hány hónapig dolgoztak, hogy egyedülállóak-e vagy gyerekesek, és hogy hány gyerekük van, erről nincs információnk. Ezért nehezen fogjuk tudni követni, hogy a legfontosabb cél, a foglalkoztatás növelése hogyan érinti a gyerekes családokat.

A harmadik dolog, amiről, remélem, még rengeteg szó lesz és tényleg csak érinteni akarom, ez az iskola. Összhangban van-e a felzárkózási stratégia és az iskola, az iskolapolitika? Hát ha valahol súlyos, végzetes ellentmondás van, akkor ez az a terület. Hogy ez az ellentmondás tárcák közötti konfliktusnak tekintendő-e, erről fogalmam nincs. *(Amikor ezt a szöveget javítottam, már okafogyottá vált a feltételezés, mert egy tárcához került az iskola és a kirekesztés ügye. A következmények még nem ismertek. – F. Zs.)* Eddig mindenképpen probléma, hogy a stratégiában azt olvassuk: befogadó iskolai környezetet kell biztosítani, az oktatás hátránykompenzációs képességét erősíteni kell, támogatni szükséges az iskolai lemorzsolódást akár szélsőséges esetekben is kezelni képes alternatív iskolai környezetet, hogy fejleszteni kell a felzárkózást segítő szolgáltatásokat befogadó iskolai környezetet, és így tovább. A köznevelési törvény rendelkezései e céloknak radikálisan ellentmondanak. A 16 éves iskolai korhatár katasztrofális. Ezek a gyerekek a HÍD Program után fognak, akár a nyolc általános elvégzése nélkül is, az iskolából kiesni. Eddig a gyerekek 15-20 százaléka hagyta el 18 éves korában nulla útravalóval az iskolát. Hogy mekkora lesz az arányuk, amikor 16 (vagy akár 15) éves korukban „lépnek ki az életbe”, ezt nem tudjuk. Az iskola megúsza azt, hogy magántanulói legyenek, a gyerekek negyede-ötöde pedig teljesen piacéptelenül kerül ki onnan.

Ugyanígy probléma a szakképzettség három évre csökkentése és a civilizációs elemektől való megfosztása, vagy hogy negyven ezerrel szűkült az érettségit adó középiskolákba való felvételi lehetősége, és mindaz, ami a felsőoktatás képzési kereteivel történik. Külön kérdés, hogy mindez hogyan érinti a befogadó és nem szegregáló iskolákat.

Minden szabály meggyengült, amely az iskolákat bármilyen módon kötelezhetné vagy orientálhatná arra, hogy „vegyes” gyerekeket vegyenek fel. Szabad lett a pálya az elitképzés, a cigánymentes iskola és még nagyon sok minden előtt. Tehát összefoglalva: Gyerekesély Program van, és nem baj, hogy az országos stratégiában kapott helyet. A baj az, hogy nem tudjuk, mi történik majd vele, illetve hogy a jelenlegi és a tervezett intézkedésekben nem látjuk, hogyan fognak a gyerekszegénységen segíteni.

A második és utolsó kérdés, amit csak nagyon röviden érintenék, az, hogy mennyire függ össze mindez – tehát a gyerekek egy részének súlyos szegényedése – azzal, ahogyan ez az ország működik. Módom volt áttekinteni, hogy az európai országok hogy reagáltak a válságra a szociálpolitikájukon keresztül. A helyzet meglehetősen érdekes. Most, ugye tele van a világ azzal, hogy mindenkinek spórolni kell, mindenhol túl nagy a költségvetési deficit, senkinek sincs pénze. Ehhez képest, mivel 2008-ban már látszott a válság, minden európai tagország felkészült arra, hogy hiány ide, hiány oda, valamit kell tenniük azért, hogy a válság megint ne söpörjön maga alá milliókat. Tehát minden költségvetési szigor ellenére *nem csökkentették a jóléti kiadásokat, hanem növelték azokat*. Minden országban legalább két százalékkal, de van, ahol 5-6 százalékkal növelték a jóléti kiadások GDP-hez viszonyított arányát, és ezen belül azt a részt, amely valahogy a szegénység elleni védelmet szolgálja. Sajnos Magyarországon ez nem köztudott. Ami azért is baj, mert e logikus szabály alól Európában csak két ország kivétel, amelyekben a válság éveiben nem nőtt, hanem csökkent a szociális kiadások, ezen belül a szegényeket védő szociális kiadások aránya. Az egyik ország Lengyelország, a másik meg mi vagyunk. Úgy látom hát, hogy nálunk a szegénységellenes küzdelem, ami a 2020-as európai programnak is része, nagy bajban van, és azt gondolom, hogy a szakembereknek és a civileknek tényleg megfeszített erővel kellene dolgozniuk azon, hogy ez valahogy másképp legyen.

Köszönöm a figyelmüket!

1. KERESZTAL

Gyerekesély programok – hasonlóságok és különbségek

Kende Ágnes: Szeretettel köszöntök mindenkit. Hadd mutassam be a beszélgetés résztvevőit: *Bódis Kriszta*, az ózdi Hétes-telepen folyó Alkotás-központú Szociális és Integrációs Program vezetője. *Berki Judit* a Szécsényi Gyerekesély Programban dolgozik. *Orsós János* a Dr. Ámbédvár Iskolát képviseli. *Mandák Csaba* a Wekerle Sándor Alapkezelőnél a TÁMOP Gyerekesély Program kistérségi kiterjesztésének szakmai vezetője. *Vecsei Miklós*, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat alelnökeként van itt.¹

Rögtön azzal kezdeném, hogy mennyire beszédes az itt ülő emberek

¹ A programokat, szervezeteket bemutató honlapok: Máltai Szeretetszolgálat: <http://www.maltai.hu>, <http://www.tutorialpitvany.hu>, Wekerle Sándor Alapkezelő: <http://www.wekerle.gov.hu>, Hétesi Program: <http://cseppgyerek.blog.hu/>, Dr.Ámbédvár Iskola: <http://www.ambedkar.hu/category/cimlap/>, Szécsényi Gyerekesély Program: www.gyerekesely.hu

több évtizedes ismeretsége. Azon gondolkodom, hogy vajon vannak-e olyan országos vagy helyi programok még, amelyek az országos ingerküzőböt át tudják lépni, és akár itt is lehetnének – és mi most esetleg elfelejtettük őket ide meghívni? És azt is gondolom, hogy a mindenkori kormánzatnak elég paternalisztikus, népnevelő a hozzáállása a szegények problémájához, ti viszont valami egész mást csináltok, és abban talán hasonlóak vagytok, hogy nem feltétlenül célcsoportnak, hanem sokkal inkább partnernek tekintitek azokat, akikkel az egyes helyszíneken dolgoztok. Egyrészt szeretném, ha erre az ellentmondásra valamennyien reflektálnátok. Ti mindannyian valamilyen szolgáltatásbővítést csináltok, helyben, hiszen azt gondoljátok, hogy hiány van, vagy valami nem jól működik, ahogyan Ferge Zsuzsa is említette a felvezetésben. Eközben radikálisan csökkentik a pénzbeli transferek összegét, gyakorlatilag ellehetetlenítik az életfeltételeket, és gyakran kicsit büntetés jellegű, hogy milyen feltételekhez kötik, ha valaki egyáltalán hozzájuthat még valamihez. Ilyen helyzetben ti mit tudtok csinálni? Hogyan tudtok működni? Lényegében ez lenne az első kérdésem: egy ilyen ellenszél jellegű közpolitikában hogyan tudjátok működtetni a saját programjaitokat? Egyáltalán, ezekkel a szolgáltatásokkal lehet-e akkor elérni valamit, amikor a nagypolitika vagy a transferek éppen radikálisan megváltoztatják az életfeltételeket?

Orsós János: Nagyon megdöbbenő számomra, hogy akármikor szó esik arról, hogy nem állami szervként szegény környezetekben dolgozók beszélgetnek, mindig ugyanazokkal találkozom, akikkel tizenöt évvel ezelőtt is találkoztam. Nem tudom, hogy mikor van ellenszél. Ha arról beszélünk, hogy az a munka, amit mi csinálunk szegény közösségekben, olyan helyeken jelenik meg középiskolai programokban, ahol nagy arányban élnek halmozottan hátrányos helyzetű emberek, igazából nevezhetjük őket cigányoknak, ott az érettségizettek aránya nem éri el az egy százalékot. Ez egy nagyon nagy küszöb, és sajnos nagyon sok ilyen hely van, ahol meg kéne jelennie hasonló programnak, de nem biztos, hogy a mi programunk a legjobb, de valamit megpróbálunk csinálni, mert az elmúlt húsz évben felhalmozódott némi tapasztalat és tudás nálunk. Viszont nem gondolnám azt, hogy most van a legnagyobb politikai ellenszél ebben a munkában, hiszen ha az elmúlt 18 évet nézzük, akkor kellett volna lennie egy erősebb szélnek, amely ezeket a programokat megtartja, és ne adj' isten egy kiszámíthatóbb működés felé tolta volna. De nem erről van szó. A mindenkori kormánynak, függetlenül a pártállástól, nincsen valós koncepciója azoknak az embereknek a számára, akik a társadalom egy elég nagy hányadát teszik ki, és akik majd nagy valószínűséggel a mi jövőnkért fognak felelni. Őket hagyjuk kilátástalan nehézségben. És részben jól mondod Ági, hogy most olyan ellenszél van, amely elviselhetetlenebb az eddiginél, de ha összességében nézzük, azt kell mondanom, hogy nem így van ez. Voltak próbálkozások, voltak jó programok, nyilván voltak más politikai irányzatok, amelyek elindítottak egy-egy projektszerű történetet, de azok megmaradtak projektszerű történetekként, amelyeket ideig-óráig fel lehetett mutatni, kirakatba ki lehetett tenni, de hogy annak egy kiszámítható működését nem tudták, vagy nem akarták megoldani, az biztos. És hogy nincs elképzelésük, az is

biztos. És azt gondolom, hogy ha erről a nagy problémáról mindig projektszinten gondolkodunk, egy éves, másfél éves időtartamban, semmi mást nem csinálunk, mint a kormányzat, aki a fejét a homokba dugja és akkor nem kell látni a problémát.

Bódis Kriszta: Azért az egy jó hír, hogy itt vagyunk tizenöt éve, mert ez azt jelenti, hogy vannak kitartó emberek, akik mégiscsak tudnak ellenszélben, ilyen szélben, olyan szélben eredményesen dolgozni. Mégpedig úgy, hogy felismertük, milyen hátrányokkal kell megküzdeni – például ezzel a projektszemlélettel. És akkor eszerint lehetséges, még ebben a lehetetlen helyzetben is valamit kitalálni, újabb stratégiákat, kitűzni célokat, amelyek mégiscsak terepen tartanak minket. Ami rossz hír szerintem ebben, az az, hogy szerintem tizenöt év alatt, hogyha jó szél lenne, vagy jó együttműködés és nem ez a fajta projektszemlélet, és nem kéne azon gondolkodni, hogy ezeket a projekteket hogy fűzzük össze, hogy mégiscsak az úton haladjunk, azért amiért dolgozunk, akkor sokkal előbbre tartanánk, mint amennyit elértünk a tizenöt év alatt. Tehát én most azt érzem, hogy folyamatosan – nem akarok csúnya szavakat használni, pedig én ezt elég keményen szoktam mondani – tartjuk fent a trutymót, hogy ne legyen még rosszabb. Tehát, hogy az az érzésem, hogy mint támaszként vagy védvarként, a folyamatos tisztulás ellenére sem tudunk kettővel előrébb lépni, hanem igyekszünk, hogy ne legyen még rosszabb ezeken a helyeken. És ez viszont szomorú.

Berki Judit: Akkor most már mind a kettőtökhöz tudok egy kicsit kapcsolódni, hogy miért vagyunk még mindig ugyanazok ennél az asztalnál. Mindig azt gondolom erről, hogy bármilyen szél is van, a problémának a nagy része mindig marad, és erre mindig valamilyen válaszokat kell adni. Az ember elkezdett egy térségben dolgozni, vagy elkezdett egy országos programba energiát, tudást, tapasztalatot befektetni, bármilyen szél is van, azt nem hagyhatja ott. Mert vannak olyan kötelezettségek az ott élő társadalmi csoportokkal szemben, hogy nem lehet egy projekt miatt megszüntetni egy szolgáltatást, nem lehet felállni és továbbmenni, hanem azt tudja mondani az ember, hogy lehet, hogy kevesebb forrásból szűkösebben, de valahogy tovább kell a helyi közösségben dolgozni és együttműködni. Nagyon fontos az, amit Kriszta mondott, hogy ezt a projektszemléletet utáljuk legjobban, mert akkor azt mondják, hogy tizenhét hónapig gondolkodjál valamiről. Tudjuk azt, hogy ugye a (gyerek) stratégia is huszonöt éves időtartamra szól, hát tizenhét hónap alatt mit lehet csinálni? El lehet kezdeni egy munkafolyamatot, de ha a kormányzati elköteleződés nem elég erős, és ezt a fajta munkát nem tudja állami szinten tovább segíteni, akkor magára marad a civil. Talán megtalálja azokat az együttműködő partnereket, akikkel együtt tud dolgozni, és megpróbálja ezt minél szélesebb körre kiterjeszteni, hogy a mozgását a továbbiakban tudja biztosítani. Nagyon egyetértek azzal, amit Kriszta mond. Azért dolgozik nagyon sokszor az ember, hogy ne mélyüljön még jobban a szegénység, hogy egyszerűen az emberek kapcsolati tőkéje meg tudjon maradni, hogy legyenek olyan párbeszédék helyben, amelyek azt segítik, hogy továbbgondolhatóvá váljon a jövő. Ebben az egész munkában nagyon erőteljesen hat az, hogy a helyi együttműködéseknek is van

egy időtartama, és ennek a közös munkában egyszer csak be kell érnie. Nem úgy van, hogy oda megyünk egy térségbe, és hipp-hopp mindenki kitarja a karját, majd azt mondja, hogy de jó, hogy itt vagytok, gyertek. Hanem egyszerűen van egy olyan folyamat, amelynek során a helyi szereplőknek ez valósággá válik. És én ezt nagyon is megtapasztalom, hogy egyre többször mondják azt, amikor már nincsen állami forrás, vagy minimális van, hogy akkor most gyertek és most segítsetek. Meg kell érnie egy helyi társadalmi közösségnek ahhoz, hogy megérezze azt, hogy az a munka, az a közös együttgondolkodás, aminek van egy eleje és el is tud vezetni valahová.

Bódis Kriszta: És ehhez is kell a tizenöt év vagy legalábbis egy hosszabb idő...

Berki Judit: Én azt gondolom, hogy ilyen egy-két éves időszakokban nem szabad ezekben az ügyekben gondolkodni. És nagyon fontos az, hogy mindig megfelelő garancia legyen az embernek a háta mögött arra vonatkozóan, hogy a társadalmi leszakadás megállítása tulajdonképpen nemcsak a civilek, hanem az egész társadalom ügye. Ha ebben van egy megerősítés, akkor lehet, hogy vannak a szívükhöz közelebb vagy kevésbé közel álló civilszervezetek, de a munkánknak valamilyen módon haladni kell tudnia.

Vecsei Miklós: Én nem szeretek a politikával foglalkozni, mert ha egyenesen megy az ember, a politika akkor is kiszámíthatatlanul kerül az útjába, elé áll, vagy éppen szembejön ... Azzal vigasztaltam magam, hogy a politikai cél a 2020-as stratégiában, hogy 1 millió 700 ezer deprivált emberből 1 millió 300-at csináljunk. Ha ez a politikai cél, akkor ez engem nem is érdekel. Ha 2020-ban 1 millió 300 ezer nyomorult ember fog élni Magyarországon, akkor meghaltunk. Mi is. Ezt így gondolom, így látom, szerintem mi ennél sokkal-sokkal többet akarunk. Van még nyolc évünk. Azt gondolom, hogy ezzel én ilyen módon nem is akarok foglalkozni. Viszont sokkal elkeserítőbb, hogy a szociális munkáról alig beszélünk. Az első cigánytelep felszámolást '92-ben kezdtük, a Szatmár utcában. Alig tudtunk valamit arról, hogy hogyan kell hozzányúlni dolgokhoz. Hihetetlen mennyiségű tévedésünk volt, mai szemmel nézve olykor néha kifejezetten bénák voltunk. Talán itt az elején érdemes elmondani, hogy az asztal körül ülőkkel – Csaba kivételével – több mint két éve együtt dolgozunk, napi robotolásban. Közben néha magunkkal is, az általunk képviselt elvekkkel is szembe megyünk. Tehát nem úgy, hogy én a Krisztával, hanem én magammal szembe. Mondjuk itt van a 16 éves tankötelezettség kérdése. Olyan egyszerű ezt kimondani, és mennyivel másképp érvel egy vidéki iskolaigazgató. Őt hallva az ember elbizonytalanodik, mert én szociálpolitikusként hihetetlen hangosan mondom a saját véleményem, de amikor ő felsóhajt a 16 évre, borzasztó nehéz egy budai polgár szemszögéből érvelni. Szóval iszonyatosan színes ez az egész. Miközben az embernek az a missziója, hogy kimondja a kötelező mondatokat. Lehet, nekünk az a hivatásunk, hogy a szociális munkát valahogy felrázzuk. Van egy nagyon szűk csoport, ennek tagjai tudják, hogy mit kell csinálni, és vannak azok a diplomás szociális munkások, assziszten-

sek, és szociálpedagógusok, akiket nem érdekel az egész. Zsuzsa (Ferge), talán emlékszel, az MTA-ban volt egyszer egy Szegénységellenes Világnap vagy Szociális Munka Világnap a díszteremben, ahol kint ültek a kerekasztalnál a vidéki családsegítők. Cigány emberekről esett szó és tíz perc alatt kiderült, hogy mindenki utálja az egészet, és ez annyira kínos volt... „Nem akarnak dolgozni, nem akarnak semmit”, ilyen mondatokkal hergelték egymást. Azután valaki halkán javított: nem tudnak már akarni.. És akkor ott néhányan felsóhajtottunk, hogy aki ezt mondta, csak ennyit javított a megfogalmazáson, de sokunkat mégis megmentett. Azt gondolom, jó lenne olyasmiről beszélni, ami a kezünkben van. Magunkról. Ez az ország nem olyan szegény, hogy indokolt lenne ez a hatalmas nyomor a vidéki településeken. Volt ennél sokkal szegényebb, de akkor éltek a közösségek, sokkal kevesebbet is megosztottak egymással, volt együttműködés. Szerintem van lehetőségünk, van szerepünk. Hosszúhosszú ideje ott vagyunk azokon a telepeken, ahonnan senki nem zavart el bennünket. Igaz, olykor megpróbálták ezt, de nem mentünk el.

Azt azért el kell mondani, hogy volt egy nagy lehetőségünk, amit kihasználhattunk, és az egy aránylag nagy OSI pénz volt: több mint 300 millió forint négy telepre. És mi kipróbálhattuk, hogy mit csinálnánk akkor, ha mi oszthatnánk el a pénzt. Egészen döbbenetes, milyen az, amikor a pályázatírás pillanatában nem kell tudni, hogy mi történik majd három év múlva, hogy téglát veszel, vagy mentálhigiénés szakembert. Valami hihetetlen nagyot tudtunk alkotni, szerintem. Magunk is élveztük ezeket a mozgásokat, hogy javíthattunk, tévedhettünk, lehetett úgy is, hogy kettőt előre, egyet hátra. Mi most először mertük leírni, hol járunk a tudásainkban, ezt a könyvet neveztük el „módszertan meséknek”. Néhányan kaptatok ilyen könyvet, amelyben igyekeztünk mindent leírni, amit mi az elmúlt húsz évben megtanultunk a terepen. Azt javasolnám önmagunknak, hogy hihetetlen erővel próbáljunk magunkról beszélni, az első körben. Arról, hogy milyen lehetőségek vannak ott, ahol egy szobában ülnek a családsegítő szakemberek a gyermekjólétivel, a szomszédban a védőnő, és miközben egyiknek az autójában sincs benzin, nem tudják kitalálni, hogy kéne megoldaniuk a rájuk háruló, iszonyatosan nehéz feladatokat. De olykor nem is akarják kitalálni. Viszont katonai járművek viszik az élelmiszert, amikor leesik a hó. Szóval én azt gondolom, hogy a civil világnak is el kellene indulnia, ez nem akkora feladat. És miközben egyetérttek (Ferge) Zsuzsa minden szavával, hogy mekkorát mélyült ez az egész és mekkora baj van, mégis azt gondolom, mindez nem indok, hogy minden leálljon. Mint ahogy nem állt le Kriszta sem, nem álltak le Juditék, meg talán mi sem.

Mandák Csaba: Kicsit frusztrálva érzem magam, mert engem a Wekerle Sándor Alapkezelő képviselőjeként mutattak be, és akkor kakukktojásként ülök ennél az asztalnál. De hogy egyébként egy normálisan működő világban ez lehetne „tök jó”, hogy itt ülünk ennél az asztalnál. Van egy, valamilyen okból kormányhivatalhoz rendelt központi program, ami így egy elég extrém helyzet, bürokratikus. Ez így rendben is lenne, hogy van egy központi program, EU-s pénzből beleölünk sok-sok milliárdot, aminek az kéne, hogy legyen a dolga – szerintem –, hogy szervezetfejlesztést hajts végre azokban a kistérségekben, ahol dol-

gozik, pontosan azért, hogy a ti programjaitokat megerősítse, segítse, beágyazza. És akkor a civileknek meglenne az a fajta beágyazottságuk, amiről Judit is beszélt, hogy valami fenntartható dolog induljon el. Egy normálisan működő világban jó helyen ülnék ennél az asztalnál, de most gyakorlatilag egy kicsit frusztrálva érzem magam.

Szóba került már sok minden, például az is, hogy van-e erősebb szembeszél vagy nincs erősebb szembeszél. Én azt gondolom, hogy van keményebb szembeszél. Viszont amiben én sokkal nagyobb veszélyt látok, az az, hogy az államigazgatásból eltűntek azok a főosztályvezetők, tudományos munkatársak, munkatársak, akik több évtizede képviselték ezeket a programokat. A politikusok időnként kicserélik egymás közt a helyeket és beülnek egy-egy székbe, de nem maradtak meg azok az emberek, akik ezeket a dolgokat mozgatták a háttérben. Lassan nem találunk ilyen embereket, és ezt nagy veszélynek érzem. Olyanokat, akik tovább tudnák gördíteni akár a központi programokat is. Egyébként azt gondolom erről a központi program problémáról, hogy szervezetfejlesztésként kéne felfogni. Jelen pillanatban ez a TÁMOP-5.2.1-es és a hozzá kapcsolódó 5.2.3-as kistérségi fejlesztés. Ha minden jól megy és mindenki segít bennünket, akkor az év végére huszonnyolc kistérségben fog már működni a program. Ez központi fejlesztés, ami tulajdonképpen egy jó hír. Persze az a feltétele, hogy ennek alapján jól tudjunk együttműködni a civilekkel, és tudjunk kezdeni valamit a helyi jó gyakorlatokat felhasználva. Azt gondolom, hogy ha már én annál a Wekerle Sándor Alapkezelőnél dolgozom, akkor a legfontosabb dolgunk az lenne, hogy megpróbáljunk vigyázni erre az egy központi programra, ami 2015-ig tart. Tényleg arra kellene használni, ami a dolga lenne. A ti helyi munkáitok megerősítésére, hogy valami fenntartható, valami összefűzhető alakuljon ki. Azt gondolom, hogy egy ilyen központi programnak, és nekünk, mindenkinek, aki ebben dolgozik, ez a feladata, ezt kell tennünk, minden aktuális napi politikától függetlenül, hogy ezt megpróbáljuk valahogy elérni.

Kende Ágnes: Miért nem multiplikálódtok, miért nem tudnak ezek a programok rendesen elterjedni? Miért nem tud ennél sokkal több megvalósulni? Mi hiányzik? Ennyire személyfüggő ez a koncepció? Mi kell ahhoz, hogy ez, amit ti csináltok, sokkal elterjedtebb legyen?

Vecsei Miklós: Szerintem pénz. Tehát lenne személy, lenne ember, lenne minden más, ha lenne hozzá forrás... Csak hát reménytelenül nincsenek pénzek. Néha van pénz autóra, de nincs benzinre, vagy van benzinre, de nincs autóra. Ez hihetetlen mennyiségű frusztráltságot okoz, és én azt gondolom, hogy ezért nincs több program, mert egyszerűen csak rosszul lehet csinálni, a „rosszul csinálásban” pedig kiég az ember. Szerintem pont ez az a csapat, amely folyamatosan vadássza a többieket, hogy ki hajlandó mondjuk mezítláb is elindulni. És azért vannak még jó néhányan. Az, aki mezítláb is megy, még jobban csinálja majd, ha még több eszköze lesz. Azt azért lássuk be, hogy jó néhány kutyaütő társaság hihetetlenül sok pénzt elköltött már, és ez sokat rongált a tekintélyükön. Nagyon sokat elvettek azokból a lehetséges bizalmakból, amiket esetleg megkaphatnánk a vidéki kistérségekben, mert nagyon sok pénzt szórtak el az elmúlt időszakban, féléves vagy háromhónapos programokra. Ez a

legnagyobb kísértés, vagy inkább kihívás, hogy folyamatosan kockáztattunk, mivel úgy jönnek a pénzek, hogy a túlélés érdekében mindent megpályázunk. Valamikor megpályázunk egy húsz milliós pályázatot, mert van benne egy három milliós programelem, amire nekünk szükségünk van, és akkor a többit meg úgy megcsináljuk, mert hozzátartozik. Valami egészen elképesztő az, ahogy ma pénzhez lehet jutni. Én ezt nagyon szívesen elmondom nyilvánosan is, mert ez tragédia, hogy gyakran olyankor is költünk pénzt, amikor azt semmi más nem indokolja, minthogy valami benne volt a pályázatban. Számomra az a kulcs, hogy diagnózis alapján lehessen a fejlesztéseket megtenni, és ne pályázati alapon. Addig ne építsük meg a tetőt, amíg nincs meg az alap. Addig ne kötelezzenek minket HACCP-s konyha építésére, amíg az otthoni konyhákban nincs sem asztal, sem víz. Szóval azt gondolom, hogy valami hihetetlen torz gondolkodásra kényszerítettek minket a külső körülmények. Ezért szerintem hihetetlen nagy dolog volt, hogy két éven át úgy dolgoztunk, ahogyan azt a diagnózis megkövetelte. Hát hogy is lehetne szociális sebeket gyógyítani úgy, hogy az ember nem is diagnosztizálható? Ha előre megmondják, milyen gyógyszert adhat... Tehát ez egy kulcskérdés. Ma van 300–500 olyan település Magyarországon, amelyeket csak ezzel a módszerrel szabad fejleszteni. Ellenkező esetben gyenge a közösség, és bármennyi pénzt odavihetünk, az csak hátrafelé fogja őket vinni. Ez nagyon csúnya, és lehet, hogy paternalizmus, de ha ez paternalizmus, akkor én vállalom, hogy oda kell menni, ott kell lenni nagyon-nagyon hosszú ideig. Ki merem mondani, hogy 7–8–9–10 év után jönnek az első olyan visszajelzések, amelyeket már mi is eredménynek merünk nevezni. De vállveregetést már első évben is kaphat az ember, ha ez politikailag jól mutat. Valós eredménye, ami már meg is marad, legfeljebb a következő évtizedben lesz.

Kende Ágnes: Pontosítanám egy kicsit a kérdésemet, hogy vajon azok a programok, amiket csináltak, leírhatóak-e modellekben? Adott esetben, hogy ha leírnátok, akkor bárki a kezébe vehetné és megvalósíthatná máshol? Vagy éppen az az emberi tényező hiányzik, ami miatt ezt képtelenség megcsinálni a szomszéd faluban?

Orsós János: Nincsen konkrét receptkönyv. Nem létezik olyan helyzet, hogy most mi dolgozunk Sajókazán, és akkor mi majd meg tudjuk mondani, hogy egy Győr melletti kisfaluban hogyan kell csinálni. Rengeteg tényezőtől függ, és települése válogatja, de nyilvánvaló, hogy ha volna emögött egy valós akarat – és nem feltétlenül csak az európai uniós pályázatok írásából látszó akarat, hanem egy tényleges akarat és hosszú távú dolog –, az közös tényező volna, mert tényleg azzal van a legnagyobb baj, hogy nem lehet eredményeket elérni sem tizennyolc hónap alatt, sem három év alatt. Két év alatt még akkor sem, hogyha mi döntünk, hogy adott pillanatban mire költjük el a pénzt, mert két hét múlva már megint nincs miről dönteni. Ez az OSI Program zseniális program volt, és főként egyáltalán: volt, de végül mégis hiába volt. Odáig már nem tudtunk igazából eljutni, hogy bennünket megtartsion. Nagyon sok mindent el tudtunk indítani, ami színesítette azt az oktatási programot, amely a mi speciális tudásunkra épül. A szociális tevékeny-

séghez nem volt olyan sok közünk, nem vagyunk mi sem mindenhatók, ugye. De tanulékonyak vagyunk, és van egy jó alapunk kitalálni, ezt lehetne mondani. De ez is elmúlt. Ha nem gondolkozunk hosszú távon és nem ülünk ugyanolyan asztalnál, akkor itt nagyon nagy bajok vannak. És tulajdonképpen semmi más nem történik, mint konzerváljuk az egész bűnbakképzést, mert tetszik, nem tetszik, hiába mondjuk meg az ELTE előadójában, hogy mi a tuti itt-ott-amott, a Mari néni ebből sok mindent nem érzékel. Tehát ahhoz, hogy Mari néni valamit érzékeljen Piripócsón, biztosan tudnunk kéne, hogy a most született unokája hogyan fog eljutni az egyetemig, vagy hogy ahhoz milyen lépcsőfokok kellenek. Mert nem lehet azt csinálni, hogy tűzoltásszerűen megjelenünk különböző programokkal, hogy most éppen megjelent egy EU-s pályázat, hogy lehet közösségi házakat létrehozni. Közösség kell először. Ott kezdődik a dolog. Amikor a gyerek még igazából meg sem született és egy komplex programot kell kitalálni, vagy talán nem is kitalálni, mert már rengeteg dolgot kitaláltak, és rengeteg szakma van, amely kifejezetten ezekre a problémákra jött létre. És ezek a szakmák, köszönik szépen, megvannak, viszont maga a probléma ettől még nem fog megoldódni. Ha nincs egy komplex, behajtható és megvalósuló program, akkor nagyon jól el tudom képzelni magamat húsz év múlva ugyanezekkel az emberekkel, ahogy itt ülünk, és még okosabbak leszünk. De tényleg az van, hogy ha nincs kiszámíthatóság és nincs hosszú távú program, amivel lehet az embernek számolni, akkor megette a fene az EU pénzt, akkor elszámolunk vele, lepapírozzuk vagy nem papírozzuk le, majd várunk öt-hat évet, amíg a TAMOP kifizeti az utolsó PEJ-t, és addigra már a csődeljáráson is túlvan az ember, meg is szűnt az egyesület, de még mindig írjuk a záróbeszámolót, meg éppen kormányváltás volt. Hát lehet erre pedagógiai munkát alapozni? Akik ezeket az intézményeket működtetik, nyilván nem cigánytelepen születtek és nem a segélyért várokoznak. Ezt kéne gatyába rázni, hogy megmondanák a tutit, hogy X településen hogyan kell kivezni az emberekkel a trutyiból. Ezt kéne rendbe tenni, mert ez az, ami ezeket a szervezeteket megbénítja. Arról van szó, hogy vannak az európai uniós projektek, amelyekről a kisebb civil szervezet, amelyik már kicsit tud írni-olvasni, úgy dönt, hogy megpályázza. Amikor aláírja a támogatási szerződést, aláírja a szervezet megszűnését is. Ez így szokott működni.

Berki Judit: Kicsit visszakanyarodom a multiplikátor hatásához, a Szécsényi kistérség kapcsán. Amikor oda kerültem, azt lehetett látni, hogy ezeken a kicsi településeken mindenhol nagyon gyenge a közösség. A legkiszolgáltatottabbak és a leggyengébbek a mi elsődleges célcsoportunk tagjai: a szegények. Ahhoz, hogy elkezdjünk a mindennapok problémáira reagálni, nekünk is állandóan szükséges a saját munkánkat értékelni. Végig gondolni, újragondolni a lehetőségeket. És hiába volt nekem egy elképzelésem, néha egy kicsit meg kell állni és újra kell kezdeni a gondolkodást. Ahhoz nekünk is nagyon erősnek lennünk és maradnunk, hogy a multiplikátor hatást kifelé is tudjuk sugározni, a saját közösségünk tagjainak. Most látom azt, hogy bizonyos településeken elkezdtek megerősödni közösségek. Nekünk fontos feladatunk, hogy rátekintsünk a körben élő fiatalokra, az ott élő emberekre, ki az, aki ezt a munkát

tovább fogja vinni, ki az, aki ebben partner tud lenni, ki az, akit én meg tudok találni egy bizonyos feladatban, hogy bekapcsolódjon és elkezdjen erősödni. A másik része a dolognak a jó gyakorlatok kérdése. Teljesen egyetértek a Jánossal abban, hogy jó gyakorlat – most mondok egy települést –, lehet, hogy van Lócon, de ugyanezt a gyakorlatot ugyanabban a kistérségben, Magyaréceken már nem lehet megcsinálni. Mindent a helyi sajátosságokra kell alapozni. Le tudunk írni néhány dolgot arról, hogy mit gondolunk, mit kellene tenni, de a helyi sajátosságokra nagyon megfelelően és azonnal kell reagálni. Sokszor a multiplikátor hatást nagymértékben gátolja a helyi szereplőkben lévő szemléletmód, a meglévő előítéleteknek a sokasága és mindazok a problémák, ahogyan ők a szegénység kezelésének a dolgát látják. Egyébként, ami jól működik, azt mi állandóan kiabáljuk és mindenkinek megmutatjuk, hogy nézd meg, gyere el, tapasztald meg, beszélj a kollégákkal, nézd meg, hogy nálad mit lehetne ebből megcsinálni. A TÁMOP-os kiterjesztések egy része erre épül. Az egy másik kérdés, hogy amikor a TÁMOP-os kiterjesztések elkezdődnek és ott mondjuk egy önkormányzat lesz a program központi megvalósítója, az ő gondolkodásában, az ő szemléletében, a települési képviselők együttműködésében, az egész helyi társadalom környezetében mit gondolnak a szegénység kezeléséről. Szerintem ahány TÁMOP-os program lehet ma az országban, annyiféleképpen próbálja ezt a komplex munkát, a szegénység csökkentését megcélozni. Majd azok a vizsgálatok, amelyek végbemennek, azok fogják megmondani, hogy ezek – bocsánat mindenkitől – eltapsikolt pénzek voltak-e, vagy pedig tényleg azt célozták meg, hogy a gyermekszegénység csökkentéséhez kapcsolódó komplex szolgáltatások rendszere célba tudjon érni. És a helyi szereplők, akiknek ezt át kellene venniük és utána be kellene építeniük a helyi működtetésnek a rendszerébe, be tudják-e majd építeni, tovább tudják-e vinni, vagy úgy járunk, mint sok más, európai uniós programmal, hogy lezárjuk, és úgy hisszük, hogy itt van a vége. És akkor tessék megnézni, hogy mit csináltunk. Volt egy szolgáltatásbővítésünk, amellyel nagyon széles körben el tudjuk érni azokat az embereket, akikkel kapcsolatba kell kerülnünk. Majd utána lehet, hogy egyik percről a másikra falnak ütközünk, és minden visszacsúszik oda, ahol a program megkezdése előtt voltunk. Ezért szerintem örületesen nagy a felelősség abban, hogy amikor a helyi együttműködő partnerek együtt ülnek és együtt gondolkodnak, végig azon kell törni a fejüket, hogy ez a helyi rendszerekbe hogyan lesz áttemelhető, mi az, ami megtartható. És szerintem erre kell a kormánynak, a mindenkorinak mindig a megfelelő pillanatban reagálnia, hogy ne kelljen az embernek azon gyötrődnie, hogy március 15-re ígérték, de még sehol a rendelet a gyerekházak további működtetéséről. Most, ugye, március van, de holnap már nincsen, a TÁMOP-os programok befejeződnek, és nagyon rossz lesz az embereknek azt mondani, hogy ne tessék már haragudni, de ne ide tessék hozni gyereket. „Most mennyi ideig nem lehet ide hozni?” – kérdezik, de mi ezt nem tudjuk megmondani. Ugyanezt mondhatnám a tanodákról, ugyanezt mondhatnám mindenfajta, közoktatást megcélzó pályázati forrásokról, amelyek rendelkezésekre álltak. És hogy ezek hogyan fognak a végén összeérni, én azt szeretném látni. Mi, akik benne vagyunk X éve ebben, most itt ülünk, és húsz év múlva szeretnék végre nyugdíjba menni, és akkorra már tényleg kéne lennie

körülöttünk egy olyan generációnak, amelyik érti, hogy mit kell csinálni. Át lehessen adni a stafétabotot és tudja továbbvinni, mert biztos az is, amit Miklós elmondott, hogy a szegénység csökkentése sajnos mindig feladata lesz a mindenkori társadalomnak, mindig lesznek szegények, de az, hogy milyen mértékű a szegénység, az egyáltalán nem mindegy.

Bódis Kriszta: Kicsit az eredeti kérdéshez visszatérve, és reagálva Judit szavaira: hogy személyek kellene-e ehhez a hatáshoz vagy módszertan, az is egy kérdés. Én azt mondom, hogy szemlélet kell hozzá, és ez egyfajta keretet ad a munkának. Az egyik alappillére, amit mindannyian tudunk valahogy, megtanultunk, hogy mezítláb kell bemenni és ott kell tanulni. Ez a „mezítláb” elhangzott tőled is. Ez a kettő nagyon fontos, hogy nem egy projektet kell bevinnünk, ha úgy tetszik, hanem be kell menni egy közösségbe – és ez sokféle lehet –, de azt ott az ember megtanulja, hogy mi a probléma, hogyan működik az a rendszer, mivel fog belenyúlni és az mit fog beomlasztani. Mert ezek bármennyire nyomorúságos és szerencsétlen rendszerek, mégiscsak rendszerként tudnak működni – akár a túlélés vagy a szegénység rendszereként is, mondhatnánk. Ezért bármilyen hatás, ami itt megjelenik, egy újabb problémát hoz, tulajdonképpen lerántja a leplet az összes problémáról. Aki belép egy ilyen helyre, annak arra kell felkészülnie, hogy egyrészt meg kell értenie, hogyan működik az a rendszer, másrészt mindig reagálnia kell. Tulajdonképpen egy folyamatos kríziskezelésben vagyunk, amikor a helyszínen vagyunk. És ha ez tud működni, akkor a második szemléleti pillér, amit szintén Judit említett, az, hogy elkezdődik egy közösség kialakulása. Közösségen az együttműködés rendszerét is értem, a belépő, a megismerő részéről. Tehát tényleg egy valóságos alázatos együttműködésről van szó, és ehhez a közösségépítéshez, együttműködéshez behozom a bizalom szót is. Ez egy nagyon érdekes egymásrautaltság a helyszínen, és ebből az egymásrautaltságból születnek meg azok az eredmények, amelyek nem kívülről jönnek, hanem belülről érnek meg, és lehetővé teszik, hogy amikor éppen ránk omlik a következő probléma, akkor eggyel tovább tudjunk lépni, bizonyos terhektől megszabaduljunk. Egyszerűen nem lehet mindent megoldani, és el kell fogadni ezt a tempót azzal az alázattal, hogy ők már kitalálták, hogy hogyan lehet túlélni ezt a nyomort. Ehhez alkalmazkodnunk kell és közösen, kölcsönhatásban kitalálni, hogy mi a jó a megoldás. És ezek fognak működni, úgy, mint nálunk a táborban a gyerekek, akik eleve azzal a kérdéssel jönnek ma már oda, hogy „lehetek önkéntes”? Előtte azt mondták az emberek, hogy fizess, és majd akkor dolgozom. Megcsináljuk a tábort, alkalmakat teremtünk a gyerekeknek és a családoknak, hogy bekapcsolódjanak. És akkor mondták az emberek, hogy megcsináljuk neked a tábort, ha megfizetsz. Mondtam nekik, hogy de hát együtt csináljuk. Most meg a gyerekek jelentkeznek, hogy „Kriszta néni, lehetek önkéntes”? Az önkéntes munkának kultúrája lett, szóval ez egy nagyon erős hatás. De nyilván tovább kell menni ezzel. Most például mi a helybéli alkotásokat megismertettük Ózdon. A szegregátumok között nincs átjárás, tehát ugyanaz a lenézéskirekesztő mechanizmus megy a két telep között, bár nyilván, aki feljebb van, annak lefele kell rúgni. És a hétesi gyerekek alkotásait levetítettük az Alkotóházunkban, ami egy találkozópontra, amit konkrétan úgy szerve-

zünk, hogy több helyről integráltan legyenek gyerekek, és ezek a fiatalok – a velencesi fiatalok –, azt mondták, hogy menjünk ki a Hétesbe. „Megölnek, ha kimegyünk!”, „Engem nem érdekel, én kimegyek!” – az volt az apropó, hogy a film helyszínével meg akarnak ismerkedni, és akkor lett egy ilyen nagy, hétesi-velencesi találkozó a telepen, tehát van kimenet is. És a mi gyerekeink már kortárs segítő csoportot csinálnak, mármint a velencesiek.

Vecsei Miklós: Nincs módszertan. A módszertan az, hogy ott kell lenni. Kísérni kell a közösséget, és bár én nem tudom, hogy egyáltalán ki mit ért paternalizmuson, de tény, hogy igen, mi néha megmondjuk, hogy merre kell menni. Sőt, inkább azt mondjuk meg, hogy merre nem szabad menni. Például ne engedd meg, hogy behozza a gázt a gázművek, ne engedd, hogy az összes pénzed arra menjen el, hogy másfél milliárdért csatornázzák a háromszáz fős települést. Most nyomós kék kútról hozzák a vizet, és ha majd alapítványi pénzből be is vezetik a házakba a vizet, és az életben nem tudsz többé semmit kifizetni. Azt gondolom, hogy hihetetlenül összetett ez a dolog, és egy picit beszéljünk arról – mert nem lehet egyébként őszintén beszélgetni arról, hogy milyen félelmeket élünk meg –, hogy időnként megverik a kollegákat, hogy időnként végig kell néznünk, hogy gyereket eladnak prostituálnak, és hogy időnként azon dilemmázunk, hogy leleplezzük-e vagy sem, mert hogy adott esetben összeérnek a szálak, és lehet, hogy a helyi politikáig is elérnek. Tehát a módszertanról szólva az nagyon-nagyon fontos, hogy csak az tud valamilyen eredményt elérni, aki folyamatosan jelen van, és kíséri az eseményeket. És időnként visszafelé is kíséri, mert láttunk olyan helyzeteket, hogy fél évig visszafelé kellett menni. Persze rettenetes megmondani, hogy ami volt, az nem lesz, hogy ami itt volt, most bezárjuk, hogy ideiglenesen szüneteltetjük – de akkor is ott kell lenni. Ha akkor kimész, akkor omlott minden. Iszonyatosan nehéz helyzeteket kellene elmesélni, ha módszertanról ülnénk le beszélgetni. Az viszont a lehető legrosszabb, amit az előbb mondtam, hogy pályázati alapon előre meg kell mondani ebben a káoszban, hogy mi történik majd három év múlva. Mert fogalmunk nincs.

Berki Judit: Egyetértek az előttem szólókkal, de egy kicsit szeretném a másik oldalát is megvilágítani. Azt az oldalát, hogy számomra elképzelhetetlen, hogy 2012-ben ez még mindig probléma. És hogy még mindig erről beszélünk. Az Ózdon folyó jelenlegi munkáról pedig a városnak a problémát már réges-rég meg kellett volna oldania. És ez a fajta kettőség, hogy egy ilyen helyzetben az ember még mit tud csinálni, amikor a helyi akarat nincs meg, az emberek ott vannak és ebben a mindennapi létben kell segíteni, hogy a mindennapi létben túl tudjanak élni dolgokat és a saját erőforrásaikra próbáljanak építeni. További segítségnyújtást, együttműködést és egy nagyon komoly szakmai jelenlétet is. Tehát én egy picit arrafelé szeretném elvinni a gondolkodást, hogy implicite egy szelete vagyunk a probléma megoldásának. Miklós az elején említette, hogy nem szabadna arról beszélni, milyen felelősségi körei vannak a politikának. Én is ezt mondom, hogy ott, ahol egy országban a 21. században ezer felett van a telepek száma, számomra elképzelhetetlen, hogy telepcsino-

sítási programban gondolkodunk. Tehát egyrészt én nagyon fontosnak érzem ezt a munkát, amit mi csinálunk, borzasztóan elkötelezett vagyok, hogy helyben a szociális munka segítségével és a meglévő kollegáinkkal tudjunk támogatást nyújtani. De azt is látom, hogy mindig meg kell szólalni akkor, amikor nem a szegénység végleges felszámolása felé vezet az út, hanem épp annak a megerősítését célzó intézkedések születnek. Biztosan lesz közöttünk véleménykülönbség, de ez egyáltalán nem baj. Én nagyon szeretném, ha az lenne a következő lépés, hogy ahol lehet, ott igenis ne éljenek ellehetetlenítő körülmények között nagyon alacsony státusban lévő családok, mert így soha nem lehet az ő szegénységüket megszüntetni, és nem lesz arra reális esély, hogy valamikor is integráns, és ne kilökődött részei legyenek a helyi társadalmi közösségnek. És én ebben is látom a Szécsényi Gyerekesély Programnak a nagyon fontos feladatát, hogy állandóan ezt figyelni, és állandóan egy kicsit a helyi társadalom élő lelkiismeretévé is kell válni, amikor egy ilyen problémakörrel közösen gondolkodunk.

Bódis Kriszta: Nagyon fontos, amit mondasz. Ez egyfajta civil hiba, civil hibalehetőség. Nagyon nehéz az idegesítő önkormányzatokkal... Én úgy kezdtem ott a munkát, hogy dokumentumfilmes és emberjogi aktivistaként, kamerával, és Budapesttel a hátam mögött és hatalmas víziókkal. Hát úgy megutáltak, ahogy csak lehetett. Én konkrétan egy hétesi lakos lettem, akinek még ráadásul van joga a nézésre meg a beszédre. Tehát láthatóvá tettem azt, amit ott el lehetett addig falazni. És, őszintén szólva, stratégiát kellett váltanom. Tehát meg kellett látnom, hogy a másik oldalon is vannak érvek, tapasztalatok, ott is emberek ülnek, mindannyian esendők vagyunk. Az én esendőségem a lágylelkűség volt, az övéké a korlátoltság, hogy csak hídépítésben lehet gondolkodni. És bizonyára nagyon nehéz visszafordítani ezt a dolgot, és szerintem sokan elkövetik, elkövetjük ezt a hibát, hogy elvétjük, mikor kell kimondani dolgokat, mikor kritizálnunk és civil kontrollként ott lennünk, és mikor van az, hogy na akkor itt van egy együttműködési lehetőség. Az az örömhírem van egyébként, hogy az önkormányzat elkezdett – bizonyára ez is viszonylag személyfüggő meg időfüggő – de elkezdett együttműködni. Felismertük, hogy milyen érdekek mozgathatják őket, és szerencsére nem túl alantasak. Kiderült, hogy pusztán azzal a hatalmas szociális bérlakáshálózattal nem tudnak mit kezdeni, ahol konkrétan a szegények vannak. És ott tartottunk, hogy nagyon örültek, hogy odavonzottuk a telepprogramot. Hétes vitte oda, egyszerűen van mit köszönni, és egyszer csak odafigyeltek, hogy mit is mond ez, mit mond ez a nő. Belátták, hogy nincsenek ott szakmailag, és mivel én az ő érdekeiket is látom, így elképzelhető, hogy mégis lehet valami közös eredményt elérni, ami mindenkinek jó.

Berki Judit: Ne haragudj Kriszta, ha Hétest Magyarécnek hívják, ha Hétest Bátonyterenyének hívják, vagy bárminek, akkor is azt gondolom, hogy – nem akartam Hétesre kihegyezni semmit, tulajdonképpen – mindenféleképpen meg kell néznünk, hogy ott helyben mi segít legjobban az embereken, mi az, ami a legjobban támogatja őket. Vajon szabad-e napokon át tartó képviselőtestületi ülésbe bekapcsolódni, hogy hat házból beköltözhetnek-e másik hatszáz közé emberek, nekem ilyen-

fajta kis nyuszik is itt vannak a gyomromban. Mindemellett értem, amit mondasz, sajnos én is nagyon sokszor meghozom ezeket a kompromisszumokat, mert nincs más lehetőségem. Állandóan kontrollálom saját magamat a munkában, nehogy véletlenül rosszabbat tegyek, és nehogy véletlenül kritikusabb helyzetet idézzek elő, mint amilyen jelenleg is van. Ez nagy felelősség.

Kende Ágnes: Csaba, hogy jöhetne létre a Szécsényi Gyerekesély Program multiplikálódása? Ilyen intézményes, TÁMOP-os, rémséges körülmények között szerinted van-e esély arra, hogy valóban azt a szellemiséget, az eredeti szellemiséget megőrizhesse ez a dolog, vagy ez éppen a dolog intézményesült természeténél fogva lehetetlen? Esetleg még jobban el fog silányulni? Mi kellene ahhoz, hogy ez ne történjen meg?

Mandák Csaba: Olyan attitűdű emberek kellene, akik ezt jól csinálják a központi programban, és olyan helyi közösségek, akik befogadják ezt. Ha ez a két dolog van, akkor működik, akkor teljesen mindegy, hogy egy kormányhivatal viszi a programot, vagy nem az viszi. Szerintem a központi programnak dolga, hogy bemutassa a jó gyakorlatokat, nemcsak a szécsényit, hanem az összeset. Nincs jó módszertan, hogy „hú de jól csinálják, ezt nekem is meg kell csinálni”. Az aprókkal, picikkel kéne kezdenünk. Vannak borzasztó egyszerű megoldások, amelyeket az országban törvényileg kötelezővé kéne tenni – például egy faluban láttam, hogy a polgármester, az óvodavezető meg az iskolaigazgató minden hétfő reggel azzal kezd, hogy negyedórára összeülnek a polgármesteri irodában, és megkérdezik, hogy „van valakivel baj?”, „azoknál nincs”, „ezeknél elfogyott a fa, intézzük el”. Ezt nem nehéz befogadni, ilyen picikkel kéne kezdeni. Más dolog, hogy a helyi közösségek fejlesztése nélkül nincs esélyünk arra, hogy bármi fennmaradjon. Az a kulcs, hogy hogyan sikerül a helyi közösségeket segítenünk abban, hogy helyi közösségek legyenek. És közösségeket fejlesztünk egy olyan társadalomban, ahol a többségi társadalomnak sincsenek működő közösségei. Tehát egy nagyon-nagyon nehéz szituációban kezdünk bele közösségfejlesztésbe, és ha ez sikerrel jár, lehet, hogy azért fognak ránk haragudni, mert nekik nincs ilyen. Megint csak az iskola területéről hozom a példát. Valahogy sikerült egy jó szülői közösséget iskola köré összekovácsolni, ahol több iskola is van a településen, és a többi szülő máris rákezdett, hogy ezek szektások, ezek minden héten összegyűlnek. Nincsenek ilyen közösségek, nehéz egy ilyen közegben, márpedig nekem meggyőződésem, hogy működő kisközösségek nélkül semmi nem tud fennmaradni azokból a jó dolgokból, amiket csinálunk, csináltok.

Kende Ágnes: Az eredeti célok szerint, amikor elindultatok, vagy akár menet közben módosult-e, hogy mennyire gondoljátok, gondoltátok azt, hogy a mainstream humánszolgáltató intézmények fejlesztésébe ott nektek civileknek be kell szállnotok? Vagy gyakorlatilag mára kiépítettek egy párhuzamos intézményrendszert?

Orsós János: Hát bonyolult, mert ezek összefüggnek. Tényleg arról beszélünk, amiről Kriszta és Judit beszéltek, és most világosodik meg

tulajdonképpen előttem, hogy mivel ezek a szervezetek, amelyek megpróbálnak helyben a jelenlétükkel hatni, ugyanolyan bűnbakokká tudnak válni, mint azok, akik ott dolgoznak, ezt ne felejtjük el. Hiszen a konkrét pénz, paripa, fegyver nem nálunk van, hanem azoknál a településvezetőknél, akikkel lehet egyezkedni vagy éppen nem egyezkedni, vagy éppen összeverhetjük egymást, attól még a probléma probléma marad. Ugye semmi mást nem tudunk csinálni, mint egy-egy programelemeket a lehető legszebben kiszínezve előadjuk, prezentáljuk, és akkor mi milyen jó fejek vagyunk. Fent, hát nem, erről szó nincs. Sikerről ... Hétesen és Sajókazán is sikerül, na de hogyan tovább? Mindaddig, amíg az egyik ujjamat eltöröm, hogy a többi megmaradjon, az az egy ujj hiányozni fog, nagyon is. És enélkül nem lehet. És ha nincsenek ténylegesen eszközök, addig semmi mást nem tudunk csinálni, mint bűnbakká válni, és ha tulajdonképpen megjelenik valamilyen programban, az Európai Unió részéről 20–30–100 millió forint a településen, akkor ha azt várják el tőlünk – és teljes hittel, mert ez már nem a helyi közösség, hanem már a politika, a kormányzat is elvárja –, hogy igen, négy éve működtek, lássuk az eredményeket. Nem arról az időszakról, amit ők elrontottak és azért kerültek az emberek ilyen helyzetbe, hanem arról a négy évről, amit mi most rakjunk gyorsan helyre. Nagyon sokszor megkaptuk, hogy itt vagytok öt éve Sajókazán, és még mindig ugyanúgy tetvesek a cigányok. „Mondja el nekem, Orsós úr, hogy hány házat meszeltek ki a Solyom telepen?” Ezek nehéz sztorik és lehetne sztorizni éjjel-nappal, de azt mondom, hogy mindaddig, amíg nincs erre egy komplex program, amit ténylegesen számon lehet kérni és be lehet tartatni, addig semmi másról ne beszéljünk, mint arról, hogy egy-egy sikeres pályázatnak egy-egy programelemét baromi jól meg tudtuk csinálni, mert éppen az passzolt a terveinkhez. Csak éppen az a fűtési számla, az nem fog megoldódni, se Ózdon, se Szécsényben, se Sajókazán. Mindenhol lopni kell a fát, és egy bicikli fa ellopása az akár két-három hónap börtönbüntetéssel is járhat. Ugye Csermelyben volt tegnapelőtt egy ilyen, hogy egy fiatalember, tizenkilenc éves, betört a boltba vagy mit csinált. Három kiló kenyeret vitt el, és 15 ezer forintjába került az a három kiló kenyér. Jött szembe a boltos, eldobta azt a három kiló kenyeret, és ha nem fizeti ki a 15 ezer forintot, akkor le kell ezer forintjával ülni a börtönben. Akkor, amikor ezek a helyi hatalmasságok azt jónak látják – tegyük fel, hogy most Sajókazáról beszélünk –, hogy van két szociális munkása a falunak és huszonnégy rendőre, akkor ez mindent elmond. Nyilván aki ott jár-örözik az csak tizennyolc, mert több települést látnak el. Huszonnégyen vannak ott, és megvárják, amíg az egyik ember átmegy a szomszédjába – a cigányságnál nincsenek nagy távolságok a szomszédságok között –, és ha nincsen nála személyi, akkor ötvenezer forint. Miközben huszonkétezer forintból él. És akkor ezer forintjával leülheti, mert nincsen nála személyi igazolvány.

Vecsei Miklós: Tényleg az van, hogy az emberben így jönnek elő a történetek. Szerintem tudjuk, hogyan kell elkezdni. Én a politikusoknak is azt állítom, hogy azzal a csapattal, amelyik most itt ül, én el merném kezdeni. Azt tudom, hogy hogyan kell, azt meg még inkább, hogy hogyan nem. Tehát amikor az ŐSI-val volt egy aránylag nagy vitánk,

hogyan az önkormányzatokat az elején kell-e bevonnunk, azért könyörögtünk, hadd vonjunk be menet közben. Kriszta esete mutatta meg, nagyon jól, hogy milyen jó, hogy egyedül indulhattunk, és azt tűztük ki célul, hogy a végére az önkormányzatok vonódjanak be. Mondjuk Kazán nem sikerült, de a többi helyen azért tudtunk közelíteni az önkormányzatokhoz. Azt gondolom, a legnehezebb feladatunk, hogy miképp tudunk középen maradni. Amit mi itt komplexitásnak hívunk, arról igazából nem tudjuk megmondani, hogy mitől komplex. Van olyan település, ahol nincs iskola, nincs óvoda, és a polgármester szökésben van. Ez nem ritka, és ha nem a hatóságoktól szökik, akkor a lakóktól. Ki van kapcsolva az önkormányzatban az összes szolgáltatás. Nem a lakásokban, az önkormányzatban, a gondoskodó önkormányzatban! A diagnózisnak melyik legyen az első része, amelyikhez hozzányúl? Az önkormányzatot állítsd helyre, etesd meg a gyerekeket? Ilyenek jönnek egymás után. Na most ehhez kell a közösség. És ki vigye el a balhét? Ki menjen el a polgármesterhez, hogy mondja meg a jó vagy a rossz hírt? Ki az a közösségben, aki kívülálló tag, aki értékel vagy pályázatot elbírál, és a végén azt mondja, hogy te kapsz vagy nem kapsz? Hát aki ott van, az nem mondhatja, hogy nem kapsz, mert életveszélybe kerül. Amikor az elektronikai hulladékbontót csináltuk Tarnabodon, és harminc főt tudtunk elhelyezni oda, akkor ez a sok nem dolgozó típusú ember érdekes módon dolgozni akart, százötvenes létszámban. És azt gondoltuk, ha most harminc embernek adunk munkát, százhusznak meg nem, akkor nekünk onnan majd menekülnünk kell, úgyhogy hoztunk egy öltönyös-nyakkendőes úriembert, aki döntött, aki egy grammal nem tudott többet, mint mi, de ennek ellenére el kellett játszanunk, hogy felvételi van. Ezen múlt. Úgy gondolom, hogy ezt lehet összegezni. Van egy közösség, egy szakmai közösség. Mindenféle vitáink vannak, nagyon súlyos vitáink is, de mi azt borzasztóan élvezzük, hogy milyen ott lent lenni, mert hatalmas élmény, hogy együtt vagyunk.

Bódis Kriszta: Még csak annyit a középen maradásról, hogy mennyire szabad bevonódni. Mikor én bevonódásról beszélek, akkor, mint János, azt szenvedélyesen teszem. Ezeket nem lehet nem átélni, mikor pl. gyertyázunk éjszaka, én a mai napig nem tudok ezeken úgy átlépni. Ezek itt vannak, hátra tudom tenni az agyamba, amikor nap mint nap dönteni kell. Meg az, hogy mennyire vagyok bűnbak vagy nem. Mennyire működünk együtt az önkormányzattal, ugye ez Judit félelme volt, ha nagyon oda megyünk, és nagyon azt csináljuk meg, akkor – én használtam ezt a kifejezést –, akkor bedarálnak. Valóban középen kell lenni, de nemcsak úgy, hogy középen álldigálunk, és sem ide, sem oda nem lépünk – te sem ezt mondtad. Csak azt akartam mondani, hogy erősnek kell lenni, ezt akartam mondani. Tehát valami olyan civil erő kell, olyan anyagi, szervezeti és civil autonómiát kell kialakítani, ami képes együttműködni, képes bevonódni, képes harcolni, ha kell, és komoly civil erőként is fel tud lépni. Ezt kellene elismernie a mindenkori kormányzatoknak, hogy egy ilyen típusú civil erőre szükség van.

Kende Ágnes: Kicsit visszakanyarodva az előző kérdéshez, Szécsénynek végig nagy dilemmája volt, hogy a helyi humán szolgáltatások fej-

lesztésén legyen a hangsúly, vagy építsünk alternatív, párhuzamos szolgáltatásokat.

Berki Judit: Ez szerintem mind a mai napig dilemma. Úgy indultunk neki, hogy párhuzamos szolgáltatásokat nem szabad kiépíteni. Hiszen azért van egy működő ellátórendszer, hogy annak a szolgáltatásbővítését vagy a hiányzó szolgáltatásokat megpróbálja az ember civilként vagy akár egy kormányzati program részeseként valamilyen módon lendületbe hozni és elindítani, de végig azzal az törekvéssel, hogy be tudjon épülni a meglévő szolgáltatások rendszerébe. És egyszer csak azt látjuk, hogy vannak olyan szolgáltatások, amelyek tulajdonképpen nagyon hiányoznak egy intézmény életéből. Ehhez nincs normatíva, nem tudják kigazdálkodni, mert nincs az önkormányzatnak hozzá forrása. És azt mondjuk, hogy nyújtsd egy darabig abban a reményben, hogy mondjuk ezt nyújtottad három évig, akkor látják ennek az eredményeit, a hatásait, például azt, hogy a gyerekeket és az ő saját, pedagógiai módszertani munkájukat hogyan segítette egy iskolai koordinátor alkalmazása, és utána az önkormányzatok beépítik ezt a saját költségvetési rendszerükbe. Egyszer csak fel kell ébredni, és azt kell mondani, hogy ez nem fog megtörténni. Borzasztóan várják, hogy ez legyen, tudják, hogy ez hiány, és azt érzékeljük, hogy mind a mai napig az szeretnék, hogy ezt egy nyolcórás munkaidőbe bele lehessen tölteni, de egyébként az önkormányzat képtelen ezt megfinanszírozni, mert élére állított költségvetéssel dolgozik. Mit tudsz ilyenkor tenni? De egy kicsit a saját szakmámhoz érek, a szociális szakmához. Egy ilyen kicsike térségben, mint Szécsény is, amikor oda kerültünk, azt kell mondanom, hogy minimális volt a szociális szolgáltatói rendszer. Alig voltak szociális munkások, képzett szociális munkások, pár órát töltöttek egy-egy településen, úgy, hogy egyébként tudjuk, hogy a probléma súlya azt kívánta volna, hogy napi rendszerességgel legyen szociális ellátás, hogy a családsegítő szolgálatnak legyen ott szakembere. És akkor elkezdtük, hogy – mondjuk egy olyan közösségben, ahol nagyon intenzív volt az ottlétünk – minden héten egyszer legyen szakmaközi megbeszélés. Mert szükség van arra, hogy megtudjuk, hol van probléma, hol kell azonnal beavatkozni. Akkor az ellátórendszer azt mondta, hogy „nem, nem, ez a mi dolgunk”. Ez lenne a jelzőrendszeres megbeszélés. Csakhogy azokban a keretekben nem tudtunk volna reagálni, ilyen helyzetben erre minden héten szükség lett volna. Ebben a pillanatban mi történt? Mind a ketten szociális szakemberként vagyunk benne a dologban, de kialakult egy érdekellentét. Vajon magáévá tudja-e tenni azt a szemléletet, hogy egy olyan helyzetű közösségben, ahol indokolt, nem negyedévenként kell szakmaközi megbeszélést tartani, hanem, ha kell, akkor hetente, kéthetente vagy havonta? El tudja-e ezt fogadni és be tudja-e építeni a saját módszertani kultúrájába? Vagy tényleg csak erőforrás kérdése? Vagy az elköteleződés kérdése? Hogy valójában akarunk valamit tenni. Azt kell mondanom, hogy ez ügyben nagyon érdekes dolog történt. Van olyan település, ahol a programnak egy nagyon picit hátrább kellett vonulnia, mert nem tudta minden szolgáltatását ugyanolyan színvonalon biztosítani, mint előzőleg, hiszen kisebbek lettek a források. Voltak olyan települések, amelyeken eközben megmaradt ez a fajta, szakmaközi rendszer. Persze úgy, hogy még mindig a mi kollegánk

koordinálja, de valahogy a szervezeti kultúra részévé vált, és ehhez négy évnek kellett eltelnie. Tehát abban nem lehet gondolkodni, hogy egyből kikerülhetnek azok a rendszerek, amelyekben bizonyos, rövid ideig nincs szükség párhuzamos szolgáltatásokra, de ezeknek a fenntartása nem lehet hosszú távú cél. Én abban hiszek – és ez az én személyes véleményem –, hogy amit lehet, azt építsük be a helyi ellátórendszerekbe, és ez nagyon fontos. Legyen az ott a szakmai kultúra része, és azon felül, amit civilként hozzá lehet ehhez tenni, azt minden alkalommal tegyük hozzá. Kiegészítve, bővítve mindazokat a szolgáltatásokat, amelyek jelen vannak. Úgy kell ott élni egy szegregált közösségben, hogy a szükséges dolgokat másképp nem lehet kiépíteni, mint azzal a közösségi szociális munkával, amellyel az ember minden nap jelen van, és akkor minden nap látják, minden nap tudják, hová kell fordulni. Mindenkit név szerint ismerünk, tudjuk, hogy miért nem volt Józsika óvodában. Ezt a bizalmat nem lehet heti egyszeri szociális jelenléttel fenntartani. Tehát ott létkérdés a párhuzamos szolgáltatás, hogy megerősítse a szociális rendszert, hogy képessé váljanak erre a feladatra.

Mandák Csaba: Szerintem ez, amit Judit elmondott, ez a dolgunk. Fejleszteni, mellé tenni mindazt, ami nincs jelenleg, de úgy, hogy háromnégy év alatt annyira tudjanak szervesülni, hogy megmaradjanak. Van erre jól működő példa, hogy egyszer csak ráébrednek az emberek: milyen jó lenne, ha ez megmaradna, és akkor mellé állnak.

Kende Ágnes: Most van még egy negyed óránk, és arra szeretném kérni az itt ülőket, hogy akkor nyugodtan és bátran kérdezzenek, ti meg bátran válaszoljatok.

Koska Éva vagyok, szociológus és a Biztos Kezdet Program mentoraként dolgozom. És azért szeretnék itt Judithhoz kapcsolódni, és egyúttal Csabához is, mert azt gondolom, hogy itt egy nagyon-nagyon fontos varázsszó kimaradt. Nevezetesen az, hogy a „szolgáltatások biztosítása”. Tehát arról is szól az egész, hogy hogyan lehet a szegénységet, a mélyszegénységet mérsékelni, az életkörülményeket valamennyire javítani, de hogy mindeközben a szolgáltatásokat kell biztosítani, a hiányzó szolgáltatások megteremtését, felismerni, hogy mi az, ami nincsen, így bontakozhat ki az egész. Közben persze mindenfélét kell intézni, a kártyásórákat is meg a beomló házfalakat is, meg a vízelvezetést, meg mindent, de közben a gyerekeknek a szolgáltatásokat, a kisgyerekes anyáknak a szolgáltatásokat biztosítani kell. Már csak azért is, mert akkor délelőtt meleg helyen vannak, és akkor nem biztos, hogy délelőtt is be kell fűteni.

Bódis Kriszta: Az a helyzet, hogy látjuk, hogy ezeket együtt kellene, és az is a kínlás, hogy ki mivel tud előre jutni. A lehetőségek mentén kell haladnunk, nem a szükségletek mentén. Hiába látjuk a szükségleteket. És ezt a kettőt kell valahogy okosan összeegyeztetni, de hát ez egy állandó bozótharc. És kitalálni, ha nem is a szolgáltatások szintjén, de tényleg, akár meztlábasan nem rögtön mondjuk Biztos Kezdet gyerekházat csinálni, hanem mondjuk az egyik lakásban berendezni egy anya-

központot, ami egy önsegítő csoport, és ez tulajdonképpen egy szolgáltatás előszobája, de persze, ezeket nem lehet különválasztani.

Vecsei Miklós: Annyit hadd tegyek hozzá, hogy amikor azt mondjuk: „lehetőség” meg „szükséglet”, az olyan, mint a „lehetőség, kicsiben”. Néha a lehetőség túl nagy kategória. De hogy ne a Biztos Kezdet Házakról beszéljek, hanem az óvodákról. Ott van a régi óvoda, hiányzik húsz férőhely. Bővíteni nem lehet, mert kicsi a telek. Mi történik? Nem a szomszéd házat vesszük meg és meszeljük ki a két nagyszobát, pedig azt másnapról két dadával lehetne működtetni. Nem, ehelyett 300 millióból építünk egy újat, duplikáljuk a HCCP-s konyhát. Tehát itt semmiféle ésszerűség nincsen. Igazából a lehetőségek időnként tízszeresen felülírják a szükségletet, és ez a nagy baj. Erre semmiféle válasz nem született az elmúlt húsz évben, hogy hogyan lehetne logikusan, egyszerűen megoldani a problémát. Időnként azt lehet látni, hogy szükségtelenül folynak el a pénzek, és akkor nem beszéltünk még a sajókazai szökőkútról, ami 70 millióból épült – 70 milliós, márvány szökőkút belfaluval vagy mivel ...

Berki Judit: Én azon csodálkozom, hogyan kapnak önkormányzati térségek örületes fejlesztési forrásokat, miközben nincs semmilyen feltételhez szabva, hogy mit kell megtenniük, mondjuk akár gyerekszegénység csökkentése ügyében. Sem hosszú távon, sem másképp, pedig fontos lenne kötelezni például az adósságkezelési szolgáltatást. Az képtelenség, hogy egyébként van TÁMOP-os kiterjesztés, de egyébként megszüntetem az adósságkezelési szolgáltatást és műfüves pályát fogok építeni a futballpályán. Hát ez egy agyrém, és amikor az ember ezt meghallja, akkor el kell gondolkodnia, hogy szabad-e oda ilyen jellegű forrást vinni, és hogy kinek adom oda ezt a forrást, aki ezt felhasználja. Tehát nem feltétlenül az a legjobb, akit megcélzunk egy ilyen pályázati forrással.

Bihariné Asbóth Emőke: Engem egyfolytában az háborít fel, hogy azonos településen azonos térségben azonos projektek futnak óriási nagy pénzekből, és egymás ellenére. Tehát nem összefogva. Nyilván van rá példa, de hogy nem lehet ezt kiküszöbölni? Nem látják a pályázatelbírálók, hogy ott van egy ugyanolyan. Ha viszont van, akkor együttesen kellene csinálni. Ez bizony emberi tényező, hogy elzárkóznak, nem engedik, kisajátítják.

Bódis Kriszta: Hát itt a mi életben maradásunk a kérdés, mert vége lett az OSI-s támogatásnak, és ennek a modellnek, és hát egyszerűen mi kicsik voltunk ott, szervezetileg. Tizenöt év ide vagy oda, egy egyéves alapítvánnyal. Eljátszani, hogy mi mennyire erősek vagyunk és hogy muszáj velünk együttműködni, mert hogy mi tudjuk, hogy mi van ott Hétesen, mert mi csináljuk – azért ezt elismerte az önkormányzat is. És ez nagyon érdekes, hogy ott lehetett érezni, hogy lehet együttműködni, mert mindenki éhes a szakmai sikerekre – ha értitek, miről beszélek. Az a nagy dolog, hogy meg tudod tartani az erődöt civilként és együttműködő partnerként elismertetni magadat. A következő lépés az az, hogy mi adjuk a lóvét, megcsináljuk, amit mondasz, egy szavad nem lehet. És aztán egy kicsit úgy elrontogatjuk, hogy te már nem tudsz közbeszólni. Csak akkor

tudsz közbeszólni, ha elég erős vagy civilként, és azt mondod, hogy akár úgy szólsz közbe, hogy oké, kapirgáljatok itt, de látom, hogy ide kell most valamit kiegészíteni, mert nem elég, hogy kifestjük a házakat, de sajnos itt szociális munka is kell, mi meg akkor civilként oda rakunk be valamit. Ráadásul elismertetni azt, hogy mi nagyon örülünk az együttműködésnek, és addig nem beszélünk arról, amíg a cél közös, hogy kié a micsoda, de azért szétszálazzuk. Tudjuk, hogy ti nem tudtátok volna megcsinálni, ha a mi alapítványunk nincs itt, meg a szakma. De én sem tudtam volna.

Vecsei Miklós: Mi az elmúlt évben annyit gyötrődtünk együtt, amennyit csak emberek gyötrődhetnek, függetlenül attól, hogy az együttlétet a mindennapokban telefonkapcsolat vagy e-mail jelentette-e. Nem tudtuk kikerülni egymást, mert nem lehetett. Pedig ez nagyon komoly, kemény, nem is mindig csak szakmai viták sora. Ennek ellenére tudjuk, hogy ki volt megszólítható, mit tud, milyen erői vannak stb. Azért az gondolom, hogy ezek a párhuzamosságok nagyon gyakran elméleti párhuzamosságok. Lehet, hogy ebben nagyon sok önzés van, de ott, ahol normális emberek dolgoznak, én azt állítom, hogy tízből kilenc emberrel összehaláloztam.

Orsós János: Erre az együttműködésre egy nagyon egyszerű dolgot szeretnék mondani. Nagyon sokszor megkapjuk mi, cigányok, hogy ha a cigányságon belül sincs egység, akkor mit akarunk. Miért nem szavaz mindenki az LMP-re, hát magyarok vagyunk, vagy nem? Ez ilyen egyszerű. Miklósnak teljesen igaza van, hogy hiába működnek egymás mellett programok, azok az emberek, akik napi szinten szembe néznek az éhes szemekkel, egymást felkeresik és köszönnek egymásnak. Ez tényleg így van. Ettől még lehet, hogy nem fogok a Miklóssal mindennap beszélgetni, de a helyeiken működő embereknek, azoknak muszáj. Tényleg.

Berki Judit: Amikor elindul egy pályázat, mindig megnézem az NFÜ honlapon, hogy a kistérségből milyen pályázatokat fogadtak be, én innen szoktam elindulni. De hogy jó példát is tudjak mondani: az nagyon fontos, hogy volt nekünk egy Norvég Alapos támogatási projektünk, és e mellett voltak közoktatás fejlesztési források, amelyeket a helyi kistérségben igénybe vettek az intézmények. És ezeket a forrásokat nagyon keményen megpróbáltuk úgy összehangolni, hogy pluszban tudjunk belevinni egy olyanfajta megsegítést, ami ebbe a pályázatba nem fért bele, és ami tulajdonképpen egy közoktatás fejlesztési rendszerré tudta magát kinőni a Szécsényi kistérségben. És én ezeket tartom fontos dolgoknak, amikor az ember ezekben a kicsi dolgokban tud elérni valamit. De mondhatok mást is: van például egy működő gyerekház és mellette van egy óvoda, vannak források. S a kérdés, hogy miképp lehet még hatékonyabbá tenni egymás munkáját, a kölcsönös segítséggel. De abban igazad van, hogy soha senki nem tudja, vagy én magam sem tudom, hogy ki koordináljon egy ilyen, összehívott megbeszélést. Nekem a múltkor felvetették, hogy kinek lenne ez a dolga. A kistérségnek? Vagy nekünk, civileknek?

Kende Ágnes: Köszönöm szépen a résztvevőknek a beszélgetést.

2. KEREKASZTAL

Koragyerekkori szolgáltatások – szükségességük, eredményességük, elfogadottságuk²

Darvas Ágnes: Hosszú távú és nem rövid projektekben, hanem valami tényleges gyermekszegénység elleni programban, a gyerekesélyek megteremtésében és ezen belül az ördögi kör, a generációk közötti átörökítés megtörésében gondolkodunk. Már szinte közhely, hogy ez koragyerekkori programok nélkül nem elképzelhető. Most itt, ennél a kerekasztalnál tulajdonképpen három, koragyerekkori program ül, és két oktató-kutató. A *Lépésről Lépésre* az első, mert az most már lassan tizenhárom éves, és az *Ec-pec Alapítványtól* László Zsuzsa képviseli ezt a programot. A következő a lassan tíz éves *Biztos Kezdet Program*, amelynél 2003-ban kezdődtek a modell-kísérletek. Ezt Szomor Éva képviseli. A harmadik a két éve működő „Egy Jó Kezdet” Program, amely a *Roma Education Fund*-hoz kapcsolódik, és amelyet Oláh Nikolett, a projekt magyarországi projekt-kordinátora képvisel.

A kerekasztal további, két résztvevője Lannert Judit, a Tárki-TUDOK vezetője és Bányai Emőke, az ELTE-TÁTK oktatója. A Tárki-TUDOK több olyan kutatást is végzett az elmúlt években, amely a kérdéssel foglalkozik, a legutolsó az éppen az UNICEF a Roma Inclusion programjához készített háttér tanulmány. Bányai Emőke az ELTE-TÁTK TÁMOP programjában megvalósított, koragyerekkorra irányuló tananyagfejlesztést képviseli. Ezen kívül Emő volt az első, aki monitorozta a Biztos Kezdet Programokat, még annak kezdetekor.

Miközben tényleg közhelyszerű, hogy koragyerekkori programok nélkül nem képzelhető el a szegénység újratermelődésének ördögi köréből történő hatékony kilépés, mégis azt lehet látni – nemcsak nálunk, hanem máshol is –, hogy nagyon sérülékenyek ezek a programok, nagyon kicsi mögöttük nem a szakmai, hanem a döntéshozói elköteleződés. Konkrétan az angoloknál tavaly év végén arról születtek újságcikkek, hogy 3500 Sure Start ház vagy gyerekház, gyerekközpont van abban a veszélyben, hogy nem tudja tovább folytatni a működését. Pedig ők már túl vannak az első tíz éven és lehet látni azokat az eredményeket, amelyek csak hosszabb távon jelentkeznek. A gazdasági válság következtében most ott is veszélybe került ez az egész program. A másik, ami már sokkal inkább szakmai kérdés, az az, hogy úgy lehet érezni: a magyar programokból és a közmegnyilvánulásokból egyaránt hiányzik az egységes álláspont, arra vonatkozóan, hogy mi is ez az egész, mi folyik itt, oktatás, nevelés, szocializáció-e, vagy valami más. És hogy igazából miről ismerhetők meg ezek a koragyerekkori programok, valamint hogy mennyire csupán a körül forog ez a rendszer, hogy a gyerekeket a fejlődésben kell segíteni, illetve hogy mennyiben tényező ennek a környezete.

²A résztvevők által képviselt programok és szervezetek honlapjai: Egy Jó Kezdet program: <http://www.romaweb.hu/romaweb/index.html> <http://www.romaeducationfund.hu/good-start-eu-roma-pilot>, Biztos Kezdet Program: <http://www.biztoskezdet.hu/>, Lépésről lépésre Program: <http://www.lepesrollepesre.eoldal.hu/>, Tárki-TUDOK: <http://www.tarki-tudok.hu>

Oláh Nikoletta (Az Egy Jó Kezdet projekt magyarországi projekt koordinátor): Négy országban valósul meg a projekt. A programmenedzser Hegyiné Pallaghy Szilvia, aki mind a négy országban felel a tevékenységekért. Az Európai Unió és a Network of European Foundations támogatásával jött létre a projekt, amelyet 2010. június 4-én kezdtünk, és 2012. június 2-án fogjuk zárni, az eredmények pár hónappal a zárás előtt azonban már jól láthatók. A projekt Macedóniában, Romániában, Szlovákiában és Magyarországon működik. Macedóniában költséges az óvoda, körülbelül 9000 Ft-ot jelent a szülőknek, havonta. Szlovákiában nagyon kevés a férőhely, Romániában pedig közösségi házakban, úgynevezett komplex szolgáltatásokat nyújtunk, és szintén kevés az óvodai férőhely. Magyarországon az óvoda ingyenes, viszont az a helyzet, hogy a hátrányos helyzetű roma gyerekek később kerülnek be az óvodába. Mind a négy országban különböző programokat indítottunk el, azonban vannak hasonló tevékenységek. Magyarországon a projekt egyik erős része az úgynevezett Meséd tevékenység, amelyet az *Egység a Különféleségben Alapítvány* segítségével végzünk. Az ennek keretén belül indított olvasóklubok minden országban működnek, de a foglalkozások tartalma eltérő lehet. A másik fő vonulat az úgynevezett ír minta alapján a *Szülők az óvodában* program (Home Preeschool Community Liason Program), amelynek lényege, hogy a hátrányos helyzetű roma szülő bemegy az óvodába, és ott a saját gyereke csoportjában tart egy foglalkozást. Egy olyan foglalkozást, amelyben a tehetségek, illetve a roma kultúra megismertetése is célja a foglalkozásoknak. Ezt egy tréning előzi meg, és ebben segítségünkre van a Partners Hungary Alapítvány. Az óvónők és a szülők mindvégig szorosan együttműködnek. Ezáltal közel kerül az intézményhez a szülő, és látni fogja, hogy hogyan működik az óvoda, másrésztől pedig az óvoda kapcsolatot teremt a szülővel. És a harmadik fő része a projektnek: a roma mentorok tevékenysége a településeken. Mindegyik településen olyan mentorokat választottunk ki, akiknek nagyon jó a helyismeretük és ismerik már a helyi családokat. Általuk, rajtuk keresztül próbáljuk a koragyerekkori fejlesztést segíteni. A Nyíregyházi Főiskola andragógus és pedagógus szakos hallgatói a kötelező gyakorlatukat a programunkon végzik. Tehát részt vesznek a Meséd és a Szülők az óvodában foglalkozásokon, valamint a mentorokat kísérik, amikor a családlátogatások vannak. Majdnem 120 hallgató végzi a kötelező gyakorlatát a projektben. Eddig Magyarországon körülbelül 850 gyereket értünk el, és körülbelül 200 anya vett részt a Meséd foglalkozásokon.

Darvas Ágnes: A számokon túl, a gyerekek, illetve a szülők életében milyen eredmények, milyen fejlemények tapasztalhatók?

Oláh Nikoletta: Igen, hogy mostani példát mondjak: több mint ötven szülő íratkozott be különböző képzésre, tanfolyamra, hogy folytassa a tanulmányait. Ez nagyon sikeres volt, és ezáltal fejlődött a szülők írás-és olvasás készsége, és a koncentrációs képessége is. Könyveket vittek haza, minden egyes héten, a foglalkozásról. Az anyukák arról számolnak be, hogy most már ők is olvasnak otthon a gyerekeknek, ami nagyban hozzásegíti a gyerekeket a különböző képességek fejlesztésében. Nagyon sikeres volt a beóvodáztatási program is, a mentorokon keresztül. Próbál-

juk elérni azokat a családokat, akikkel egyébként is nagyon nehéz a kapcsolat. Akik könnyen bevonhatók, azok nem feltétlenül azok a családok, akikkel a legnehezebb dolgozni. Úgyhogy feltártuk egy kiegészítő projekt kapcsán azokat a családokat – ez körülbelül húsz gyerek, Nagycseden –, akik soha nem találkoztak még semmiféle intézménnyel. Őket nagyon nehéz volt elérni. Öt gyerek beiratkozott az első beiratkozási napokban az óvodába, és úgy néz ki, hogy további gyermekeket is szintén sikerül beíratni.

Szomor Éva: A Biztos Kezdet Programban az első és legfontosabb az a dolog, amit úgy hívunk, hogy prevenció. Ez egy nagyon nehéz ügy, ugyanis nagyon jól tudjuk, hogy a politika számára a prevenció ördögtől való szó, miközben mindenki használja, és miközben mindenki nagyon bólogat rá, csak éppen a politika számára semmire sem való. Mert a prevenció épp azt fejezi ki, hogy majd nyolc év múlva, tíz év múlva meg fogjuk látni, mi minden jó dolog történik. Mert kevés az, hogy tegnapelőtt Battonyán voltam, és azt mondja a battonyai gyerekház projektzárókonferenciáján a kolléga, hogy 176 gyerek fordult meg a házban, és ebből 70 valamennyire rendszeresen, és ők mind óvodás kor előtti gyerekek. Most el lehet kezdeni gondolkodni, hogy ez sok vagy kevés, ez megéri vagy nem éri meg. Én meg azt mondom, hogy 160 vagy 170 olyan gyerek fordult meg, a szülőjével együtt – és ebben ez a fontos a mi programunk szempontjából, és ezt szeretjük elhanyagolni –, aki most már soha többet nem ugyanolyan gyerekként vagy szülőként fog bemenni az óvodába. Itt van köztünk egy icipici különbség – sok különbség van az Egy Jó Kezdettel –, de mi nagyon nem az óvodás korra szerettünk volna – én személy szerint mai napig, szeretnék – koncentrálni, és sajnos ezt nagyon nehéz átvinni. Mert ma Magyarországon – és sajnos nemcsak Magyarországon, hanem nagyon sok helyen a világban, de Magyarországon nagyon erősen – a kisgyerek, akármennyire is erőlködünk, még mindig három évesen születik meg, még mindig három évesen kezdődik, mert azelőtt egy szociális vagy egészségügyi adat vagy ügy csupán. Az, hogy azzal a gyerekkel sok minden történik, az, hogy mi a fontos abban, hogy rendszerességet tanul, a szülőjével együtt, hogy mi a fontos abban, hogy gyerek és szülő megismeri egymást – ezt borzasztó nehéz érvényesíteni. Tulajdonképpen, nagyon érdekes módon, ez Európa több országában is csak egy-két éve kezdődött el, ugyanilyen izgalmasan. Miközben a korai gondoskodás és a korai fejlesztés jóval előbbre tart másutt, mint Magyarországon, ehhez képest az a fajta prevenció, ami azt célozza, hogy gyereknek és szülőnek sok mindent lehet együtt kezdenie, az azért máshol sem rohangászik sokkal előttünk. Csak az a különbség, hogy máshol, a nyugat-európai országokban a kisgyerekkori napközbeni ellátást, 1–6 éves korig egységként kezelik. És ez egy óriási különbség. Ha azt nézzük, amiről itt a Jó Kezdet kapcsán is szó volt, hogy a szülők milyen bizalmi kapcsolatba kerülnek, hogy a családok milyen bizalmi kapcsolatba kerülnek, akár a mentorral, akár az óvodával, akkor van egy olyan lehetőségük, hogy akkor három évig ott is lesznek, és akkor ez a bizalom egyre erősödni fog. Ha tudom azt, hogy ennek van egy folytatása. De ha én bemegek egy akármilyen intézménybe, ahol nem is vagyok ott a gyerekekkel, csak úgy beadom, és tudom, hogy ez maximum egy évig fog tartani,

és jövőre majd valaki mással kell bizalmi kapcsolatot kialakítani, akkor nyilvánvaló, hogy ez olyan nehézségeket állít a hátrányos helyzetű családok vagy a nélkülözésben élő családok elé, amelyek szinte átléphetetlenek. Tehát mindaz, amit elmondtam, benne volt akkor, amikor elkezdtük, elindítottuk a Biztos Kezdet programot. És még egy volt, amitől erre a programra azt is lehetne mondani, hogy nem eléggé sikeres. Biztosan vannak, akik azt mondják, hogy megint milyen pesszimista vagyok, én mégis azt hiszem, hogy ami nem elég sikeres, az pedig a szakmaközi együttműködés. Ez olyan szinten hiányzik a kisgyerekkor és a kisgyerekek kapcsán, ami kicsit idősebb gyerekek esetében esetleg nem jellemző. Tehát az a fajta, ha akarom, innováció nincs meg, amely szükséges lenne, és bár nincs kötelezően előírva, a kisgyerekkor körüli témákat csak ezzel tudnánk valahogy egységben kezelni. Jelenleg pedig nem kezeljük egységben. Mindenki menjen a maga útján! Ha kell neki segítség, akkor menjen oda, ahol éppen ezt adják. Ha be kell oltani, akkor menjen oda, ahol ezt megoldják, ha meg egyik sincs, akkor köszöni szépen, maradjon otthon. Tehát ennek a megvalósítása, én megvallom őszintén nem gondoltam bele, hogy ez már hét vagy nyolc év, de hogy ez miért nem tudott átmenni? Mert sose volt igazán gazdája, mert ugyanúgy lökődött mindenféle területek felé, ahogy lökődnek a családok, mert a koragyerekkorral nem tudjuk, hogy kinek kéne foglalkozni vagy kinek nem kéne foglalkozni. És akkor még egy mondatom van, azzal kapcsolatban, ami nagy szíven ütött engem, délelőtt. Európa néhány országában hasonló koragyerekkori programok vannak. Ott gyakran elhangzik az a mondat – és ez már egy unos-untig ismételt gondolat –, hogy minél fiatalabb a kisgyerek, annál magasabb képzettségű szakembernek kell vele vagy a családjával foglalkozni. Ehhez képest a délelőtti kerekasztal során is fölidézett hozzáállás – „legyen mellette két dada és őrizze őket, hogy ne legyen semmi bajuk, meg legyen meleg” –, szóval ez a fajta szemlélet még mindig nagyon erősen tartja magát nálunk. Ebből születik aztán az a „vélemény”, hogy a mi programunk drága, ez a program luxus, ez a program nem vezet sehova.

Nagyon fontos, hogy az angliai, és a világban sokféle működő, koragyerekkori programokhoz képest a magyarországi az egyetlen, ahol nem központi állami pénzből finanszírozzák ezeket. Ezek időszakos programok, projektpénzből megy a finanszírozás. Ez egy nagyon nagy különbség. És a Biztos Kezdet nem is egy nemzetközi program egyik láncszeme.

Lannert Judit: Két kérdést tettél fel az elején, és én fordított sorrendben fogok válaszolni. Kicsit messzebről indulnék, onnan, hogy mi is ez a koragyerekkori rendszer. Amíg ugyanis ezt nem tisztázzuk, addig egy kicsit mellébeszélünk, és csak utána jöhet, hogy ez működik–nem működik. Én nemcsak projektekről és azok hatékonyságáról beszélnék, hanem a kisgyerekkori rendszer hatékonyságáról is, pontosabban arról, hogy miért nem elég hatékony ez a rendszer. Azt gondolom, hogy nincs önmagában „egy darab kisgyerek”. Általában családban van, anyával van, tehát mindenképpen feltételez egy családot is a helyzetbe. A jól működő koragyermekkori rendszernek az lenne a lényege, hogy a hatékonysága révén minél egészségesebb gyerekek kerüljenek az iskolákba,

akik azután majd boldog felnőttek lesznek, hatékony munkaerővé válnak stb. Tehát ennek van egy ilyen vonulata, amelyen végig lehet menni, és meg lehet nézni, hogy a rendszernek milyen elemei vannak. Ezt kezdetjük a terhesgondozással vagy akár a családi életre való felkészítéssel. Utána jön be a kórház, a védőnő, a korai fejlesztők, mert kiderülhet, hogy valami probléma van, időben be kell avatkozni. És így láthatjuk, hogy az egészségügy nagyon domináns szereplője ennek a területnek, miközben ők most itt nincsenek jelen, pedig kéne, hogy itt legyenek, mert nélkűlük nem nagyon megy. Ott a bölcsőde, óvoda – ezek azok a területek, amelyek a koragyerekkorban mindenképp szerepet játszanak, és amelyeken időben kell tudnunk detektálni a problémákat. A rendszernek a szűrő-jelző rendszer is a része, ami pedig hol működik, hol csak kevésbé. Ez a rendszer nemcsak a romákat érinti, és nemcsak a fogyatékos gyerekeket, hanem mindenkit, tehát mindenki mindenhol bármelyik pillanatban belekerülhet. És hogy miért nem elég hatékony? Én most ide hat pontot írtam fel, amelyek ugyan nem egyforma súlyúak, de egyformán lényegesek. Az egyik az, hogy ez olyan komplex rendszer, amely folyamatos kommunikációt igényelne az ágazatok között – leginkább az egészségügy, szociálpolitika és oktatás között –, miközben ezek az ágazatok nagyon különböző nyelvezetűek és eltérő célúak is. Nagyon más a finanszírozásuk is, ami szintén komoly akadályja annak, hogy ezek a szolgáltatások hatékonyan együtt tudjanak működni. Nem mellesleg megjegyezném – már csak a délelőtti beszélgetés miatt is –, hogy nemcsak az ágazatok közötti, de az ágazatokon belüli kommunikáció sem nagyon működik. Én azt gondolom, hogy a szociálpolitika területén élők is magukba nézhetnének néha, hogy ők maguk tényleg jól kooperálnak-e.

A második dolog az, hogy jól tudjuk: nagyon is megtérülő befektetés ez. Vannak erre különböző költség-haszon függvények, amelyek azt mutatják, hogy minél korábban avatkozunk be, annál nagyobb a megtérülés. Az oktatás területén is lehet tudni, hogy nagyjából tizennégy éves korig lehet jól megtanítani írni-olvasni a gyerekeket, utána már sokkal nehezebb. Akkor sem lehetetlen, de már sokkal nehezebb, sokkal több energiát kíván. Tehát időben és jól kell beavatkozni. A kérdés viszont az, hogy ha beavatkozunk, egészen kicsi korban, akkor mikor lesz meg annak az eredménye? Majd tizenöt-húsz év múlva. És ez mit jelent, a közélet szintjén? Legalább négy-öt politikai ciklust. Tehát olyan hosszú ez a megtérülési idő, hogy ha nincs az a szemlélet, mint például a finnknél – ahol az érettségi reformért egy ember felel, mondjuk tizenöt éven át, és bármilyen kormány van, ő mindig ott marad a helyén –, akkor nehéz végigvinni egy ilyen programot. Pedig itt is volna erre lehetőség, mert megszületett annak idején egy *Legyen jobb a gyermekeknek!* stratégia, amit huszonöt évre terveztek, de most nem hallunk róla. Bennem annak kérdése is felmerült délelőtt, hogy miért nem beszélünk erről. Hogy ha van egy huszonöt éves programunk, amit elfogadott egy akkori kormányzat, akkor miért nem követjük ezt, és miért nem próbáljuk frissíteni?

A harmadik dolog az, hogy egy olyan parlamentben, ahol csak tíz százalék a nő képviselők aránya, abban, azt gondolom, sokkal kevésbé van ott a fejekben, hogy mennyire fontos ez a terület. Én azt gondolom, hogy itt ennél a gender-szemlélet is fontos, és ha több nő lenne a parlament-

ben, akkor ezzel is másképp foglalkoznának, és talán több pénzt csoportosítanának erre a területre.

A negyedik dolog az, hogy itt projektekről beszélünk, de van egy mainstream. Itt vannak bölcsődék, óvodák, kórházak, perinatális központok – tehát egy létező és nem feltétlenül rosszul működő intézményrendszerrel kalkulálhatunk. Az egy komoly dilemma – és a tanodarendszer programnál is lehetett látni, miután én az oktatásról tudok konkrétan példákat mondani –, hogy ha nem működik az iskola, akkor majd teszünk mellé egy olyat, ami működik. Jó megoldásnak tűnhet, de mégis csak az a logikus kérdés, hogy miért nem a már létező iskolát csináljuk meg jobban? Fennáll a veszélye, hogy ezek a projektek egyfajta felmentési lehetőséget adnak a mainstreamnek, mert azt sugallják, hogy nem baj, ha nem csinálják jól a dolgukat. Bocsánat, hogy megint az oktatásból hozom a példákat, de abban egy kicsit otthonosabban mozogok, tehát mondjuk a HÍD Programok esetében is (amiket be akartak vagy akarnak vezetni), azért nagy a kritika, mert felmentést adnak az általános iskoláknak, amikor azt mondják, hogy ha tizennégy éves koráig nem tanult meg írni a gyerek, na akkor a HÍD Programban majd megtanul. Nem, még az iskolában kéne megtanulnia, és ne adjunk ilyen általános felmentéseket. Persze, kellenek az ilyen programok is, mint a Második esély stb., de a mainstreammel ezektől függetlenül is kéne foglalkozni. Én itt tehát egy ilyen veszélyt is látok.

Egyébként az oktatás területén a szektorsemlegesség Nyugat-Európában azt jelenti, hogy ha van egy kötelezően ellátandó szolgáltatás, azt megpályáztatják, és aki a legjobban tudja csinálni – amit persze monitoroznak –, az kapja meg. Lehet, hogy az egy állami vagy önkormányzati cég, de lehet, hogy egy civil fenntartású szervezet lesz. Mi sajnos gyakran nem így gondolkozunk, hanem fenntartjuk az államot is, amellet a területet még projektben is finanszírozzuk, majd csodálkozunk, hogy ezek után végül egyikre sincs pénzünk, és egyik sem tud eléggé hatékony lenni.

Az ötödik dolog az, hogy gyakran nem tudjuk: kínálati vagy keresleti probléma áll-e a dolog mögött. Én azt gondolom, hogy mindkettő fennáll. Például nincs elég óvoda – tehát építünk sok óvodát, építünk sok óvodát, mondják, de nem biztos, hogy ettől több lesz az óvodába járó gyerek épp abban a rétegben, ahol szeretnénk, mert nem feltétlenül csak kínálati probléma van emögött, hanem keresleti is. Ezt az óvodáztatási támogatás részben próbálja orvosolni. Ezek az úgynevezett feltételes pénzügyi transzferek, amelyek valamilyen módon próbálják az embereket motiválni arra, hogy éljenek a szolgáltatás kínálta lehetőségekkel. Ez azonban nemcsak mennyiségi, hanem minőségi probléma is. A gyerekházaknál is tudjuk, hogy ha némelyik gyerekház túl középosztályosra sikeredett, akkor hiába volt ott, nem ment be, akinek szánták. Tehát ezeket is végig kell gondolni, azt is, hogy melyik ágon van nagyobb szükség, és akkor ott kell beavatkozni. Az meg aztán végképp egy öngól, ha úgy motiváljuk az óvodába járásra az embereket, hogy nem teszünk mellé több kínálatot. Nagyon sok helyen megkétszereződött az óvodába járók száma az óvodáztatási támogatás hatására, ugyanakkor az óvodai szobák és az óvónők száma nem kétszereződött meg. Ezzel sikerült túlszűfolt óvodákat létrehozni, épp egy olyan réteg számára, akik számára a kis-

csoportos foglalkozás lenne a legfontosabb. Ezek nincsenek végig gondolva.

És akkor a hatodik dolog az, hogy miért nem terjednek ezek a megoldások – és ez ismét részben reflexió a délelőttre. Többször elhangzott, hogy oda kell menni a helyszínre, csinálni kell, de nincs módszer. Megmondom őszintén, én kutató vagyok, én is éreztem, hogy vannak problémák az elméleti résszel, de ez nem azt jelenti, hogy nincs rá szükség, hanem azt, hogy valószínűleg nem jó. Amennyiben ezek a programok nem rendszeresek, nem átadhatóak, nem ismételhetőek meg, ha nem lesznek belőlük „dobozos termékek”, amelyeket aztán szét lehet osztani, akkor nem fognak terjedni. De mindez csak úgy oldódhat meg, ha valamilyen tudományos megközelítéssel, szándékkal is próbáljuk ezt csinálni. És itt látom – ha már reflektálhatok a délelőttre –, hogy ha a mikro- és makroszint közötti kapcsolódásokat nem teremti meg a szakma (most a szociálpolitikáról beszélek), akkor tényleg csak a mellébeszélés marad, és rengeteg energia megy majd el anélkül, hogy valóban sikerélményt hozna a szakmának.

Bányai Emő: Én is visszakanyarodnék ahhoz az eredeti kérdéshez, hogy miért nem tudnak elterjedni, vagy miért nem tudnak szélesebb körben meggyökerezni ezek a programok. Én egyébként úgy kerülök a képbe, hogy többek között tananyagfejlesztés címszó alatt egy OECD kötetet fordítottunk le, valamint egy koragyerekkori fejlődésről és az ehhez kapcsolódó szolgáltatásokról szóló kötetet készítünk. Különböző programokat néztem át, amelyek ehhez kapcsolódnak, és azt látom itt legfőbb kérdésnek, hogy kinek a felelőssége a még nem iskolás kisgyerek ellátása, hogy kinek a felelőssége az ő gondozása, és hogy milyen állapotban van otthon vagy a szomszédnál, vagy a nagymamánál vagy a bölcsődében. Ez viszont nem egy teljesen eldöntött kérdés. Egész egyszerűen nem futattuk végig azokat a vitákat, amelyek azt mondanák, hogy a felelősség ilyen és ilyen módon oszlik meg a család, a rokonok, a szélesebb ismeretségi háló között; a mamák szervezzék meg, hogy felváltva négyesötös csoportokban adnak ki egy-egy felügyelő mamát, aki a nap vagy a hét különböző napjain vigyáz a gyerekekre. Ez egy véglet. Vagy pedig biztosítsuk mindenkinek, minden gyereknek, aki tanköteles kor alatt van, a koragyerekkori ellátást – ez meg a másik véglet, amit az észak-európai országokban alkalmaznak. Ezek között nagyon nagy a libikóka, nagyok a kilengések, és mindez összekapcsolódik azzal a mozgással is, amelyet az iskolarendszer korai életkorok felé való kinyitásának lehet tekinteni. Bárminnyire is vannak oda-vissza mozgások, a tankötelezettséget kezdetben minden országban rövid időszakokra vezették be. Magyarországon is, az egykori, Eötvös-féle népiskolai törvény hat évre vezette be kötelezően az oktatást. A következő időszakokban mindig voltak előrelépések és visszalépések, de hosszú távon a tendencia az, hogy egyre hosszabb időszakot kell az iskolarendszerben tölteni. Most viszont mintha azt látnánk, hogy az iskolarendszer előre nyit, tehát korábbi életkorban teszi kötelezővé azt, hogy a gyerekek valamiféle, szervezett foglalkozásokban, képzésekben vegyenek részt – olyan helyzetekben, ahol a fejlődésükhöz optimális körülményeket biztosítanak. De ezek nem eldöntött kérdések, változóban vannak. Az első példák negyven évvel ezelőttiek, tehát most jönnek az

első, hosszú távú eredmények, és ezek ellentmondásosak. Mert azt lehet látni, hogy annál a gyereknél, akit beírtak az anyjával együtt egy hat-hetes programba, mindenféle fejlesztő impulzusoknak tették ki, tizenöt hónapos korában nem látszott semmi eltérés, összehasonlítva az ugyanolyan adottságú és társadalmi környezetben élő gyerekekkel, akik nem vettek részt a programban. Aztán tizennyolc hónapos korban ez elkezdett változni, és mire harminchat hónapos lett a gyerek, addigra akkora lett a különbség, hogy azt zongorázni lehetett. Később, amikor véget ért a program és a gyerek bekerült az iskolába, öt év elteltével mintha elfújták volna az eredményeket. Amikor a gyerek felnőtt, akkor azt lehetett látni, hogy viszont sokkal kisebb eséllyel került börtönbe, kevésbé fordult elő, hogy ne talált volna munkát magának, tehát az összes olyan mutató, amellyel valamiféle pozitív eredmény leírható, mégiscsak jobb lett. De ez nem egyenes vonalú és világosan kimutatható változás, hanem nagyon erősen hullámzó. És ez az, amit most, hogy felnőttek azoknál a gyerekek-nél, akik '65–67 környékén az első ilyen programokban részt vettek, már ki lehet mutatni, akiken mérhető, hogy mekkora arányban laknak önkormányzati lakásban vagy laknak saját lakásban, van munkájuk vagy nincs, voltak-e már drogfogyasztás miatt börtönben vagy nem voltak, és hogy milyen az egészségügyi állapotuk. De ez viszonylag még kevés ahhoz, hogy alátámaszthassa, amit az agykutatásból, meg innen-onnan lehet tudni, hogy ami nem történik meg idejében, annak később sokkal kisebb az esélye, hogy egyáltalán megtörténjen. De mindenesetre ezek tényleg az első fecskék, ezek az eredmények viszont még nem elég erősek ahhoz, hogy áttörjék a politika ingerküszöbét, hogy megértessék azt, hogy akkor ez az, amivel foglalkozni kéne.

Darvas Ágnes: a Lépésről Lépésre program az óvodát célozza. Így elméletben jól tudjuk, hogy amennyiben az egész korai életkorra irányuló fejlesztések nem folytatódnak a későbbiekben, ez az egész célzott és szakmai odafigyelés nem folytatódik a további lépcsőfokokon, akkor ennek az egész koragyerekkori szolgáltatásnak a hatása nagyon gyorsan el tud tűnni.

László Zsuzsanna: Alapítványunkat tizenhárom éve a Soros Alapítvány hozta létre, és nemcsak itt, hanem összesen huszonkilenc országban, és tulajdonképpen egy komplex módszertanon alapszik. Egy nemzetközi szakember team dolgozta ki ezt az óvodai és iskolai programot, amit mindenhol úgy hívnak, hogy Lépésről Lépésre. A programban való részvételnek komoly szakmai és tárgyi feltételei vannak, és ha már egy intézmény mindennek megfelelt, akkor fantasztikusan tud működni. De azért ez nem könnyű. Mind a huszonkilenc ország megküzdött a program bevezetésével. Van, ahol jobban sikerült, és van, ahol kevésbé. 2008-ban itt, Magyarországon egyszer csak az derült ki, hogy ez így nem megy, ez egy túlságosan komplex dolog, ezt nem lehet egy az egyben megcsinálni. Miközben mellettünk, Szlovákiában minden második óvoda Lépésről Lépésre óvoda lett, és a módszertant bevitték a minisztériumba. Nálunk több okból is elég döcögősen ment, sőt, akkor ez majdnem megszűnt, mert annyira sok óvoda adta fel, mert egy kicsit túl előre kitalált volt. Persze valahol tényleg jó volt, de az esetek nagy részében elhalványodott.

Ebből a mély gödörből most az látszik továbblépésnek, ha egy kisebb falatot fogunk meg, ami a koragyerekekkel foglalkozó szakemberek minőségbiztosítása. Itt szintén esett már szó arról, hogy arra senki sem figyel igazán. Most ezt a részterületet gondozzuk, mindegyik országban és mindenki a saját országának megfelelően, tehát nem akarunk akkorát harapni, mindenki saját magának csinálja. És azt gondolom, hogy most helyén van a dolog, tehát most jól mennek a dolgok. Amit mi csinálunk, konkrétan, és amiről azt gondoljuk, hogy fontos – és ez megint egy sajátossága a mi programunknak –, az a koragyerekekkel foglalkozó szakembereknek az érzékenyítése, az előítéletek csökkentése, elsősorban az óvodákban. Jó lenne már ezt megelőzően is, de ehhez megint partnerség kell és együttműködés. Most a minőségbiztosításban haladunk lépésről lépésre, egy kicsit lassabban, de biztosabban. Ez egy kicsit más, mint amik itt elhangzottak, ez egy kicsit kisebb falat, de talán kiegészíti a többi.

Szomor Éva: Amikor azt mondjuk, hogy koragyerekkori program, és amikor a gyerekkori programokat csináljuk, akkor többnyire eléggé „csó-látóan” csak a gyerekekre koncentrálnak. A legfontosabb, hogy tudjunk a családokkal olyan kapcsolatot kialakítani, hogy bizalommal legyenek, illetve akarják, értsék a koragyerekkori szakmai támogatás fontosságát – és itt nem arról van szó, hogy be kell őket rángatni, nem arról van szó, hogy lyukat kell beszélni a hasukba, hogy „de menjenek oda” –, viszont ahhoz nagyon hosszú idő kell, ameddig sikerül elérni és meggyőzni őket. Ehhez olyan működés kell, amely meggyőző ezekben a családoknak a szemében, és amelyből megértik, hogy a koragyerekkorban jó igénybe venni bármilyen szolgáltatást. Most a „bármilyet” nem a minőségre értem. Addig borzasztóan nehezen fogunk eljutni egyről a kettőre, amíg ezt nem érjük el, hiszen a jellemző hozzáállás ma az, hogy nem megyünk, mi, köszönjük szépen, jól megvagyunk otthon. És valljuk meg őszintén, hogy ehhez még hozzájön annak szomorú ténye is, hogy bizony a szakemberek hozzáállásán is lenne mit változtatni. Talán érdemes lenne egy olyan felmérést is elkészíteni, hogy azok a kollegák, akik ezekben a programokban dolgoznak, önmagukban mit gondolnak arról, hogy mire is van szüksége egy három év alatti kisgyereknek. Én próbálkoztam ilyen-nel, nem tudományos háttérrel, és elég szomorú eredményt kaptam. Azt valamennyien tudjuk, hogy amit mi sugárzunk, mi közvetítünk, az azért eléggé erőteljesen átmegy, még akkor is, ha mi azt gondoljuk, hogy nem. Szóval sok esetben erősen megkérdőjeleződik ennek a dolognak a hitelessége, a szakemberek attitűdjait nézve.

Darvas Ágnes: Ez nagyon nehéz kérdés, és egy önálló kerekasztal témája lehetne. Harminc évig azt sulykolták a közbeszédben (és ráadásul nemcsak nálunk), hogy a gyerekeknek három éves koráig otthon a helye és kizárólag csak az anyával, aminek pedig természetesen további következményei vannak. Visszatérve a kerekasztal témájához: van egy nagy különbség a Jó Kezdet és a Biztos Kezdet között. A Jó Kezdet esetében – és ez egy állandó probléma a mindenféle projekteknél, még a tanodánál is –, megmondja a kiíró, hogy kiket kell céloznia a programnak. A REF programja kimondottan a szegregátumokban élő, roma gyerekeket célozza, a Biztos Kezdet Program pedig egy úgynevezett területi célzás-

sal a leghátrányosabb helyzetű kistérségekre fókuszál, azon belül is megpróbál a legrosszabb helyzetű településekre, de ott az összes gyerekre. Kérdés, hogy mennyire sikerül így elérnie a leginkább rászorulókat. De ez két nagyon eltérő közelítés, a célcsoportokat illetően. És ez egy örökös vita, mert a döntéshozók ugye azt szeretnék, ha nagyon pontosan csak az a százket gyerek kapná a szolgáltatást, akikről valamilyen okból úgy gondolják, hogy nekik kell megkapniuk. De erről az asztal körül ülők egy kicsit másképp gondolkodnak.

Oláh Nikolett: A hátrányos helyzetű roma és nem roma családok a célcsoportok. A kedvezményezettek nyolcvan százaléka roma. Számos esetben egyébként az apukák is részt vettek az óvodában különböző foglalkozásokon. A mi programunkban kifejezetten erre az említett célcsoportra irányultak a tevékenységek, és a mentorok segítségével ezt a célcsoportot is értük el.

Szomor Éva: Amikor a kezdetekkor egy úgynevezett modellkísérlettel próbálkoztunk, akkor azt is néztük, hogy merrefelé is tudunk célozni és különböző településeken – falu, város, városi negyed. Aztán a későbbiekben, amikor tisztán anyagi okokból be kellett állnunk – ezt nem lehet másképp fogalmazni –, be kellett állnunk egy olyan programba, amelynek van egy európai támogatási háttere, és ezt nem bántuk. Ennek az a lényege, hogy a hátrányos helyzetű településeken, kistérségekben élő, három éves kor alatti gyerekek, illetve családjaik segítségét tűzte ki a program, tehát ha a kiírási részét nézzük, akkor annak egy ilyen csoport volt a támogatottja. Igen ám, de nagyon jól tudjuk, hogy abban a pillanatban, amikor egy ilyen típusú program elindul, két percen belül van egy ilyen szó, amit úgy írunk le, hogy „célcsoport”. Na most számomra ez mindig egy ellentmondás volt, mert ha azt mondjuk, hogy földrajzilag hátrányos helyzetű települések, akkor ki a célcsoport? Mindenki, aki három éves alatti – mondtuk mi. Na de ez nem tud érvényesülni abban a rendszerben, amely közben a mindennapokban működik, mert abban a percben elkezdődik, hogy „hátrányos helyzetű település hátrányos helyzetű családjai”. Ja, hogy ezt sose mondta senki? Attól ez még így ment át, és így van még ma is a köztudatban. És így van az, hogy megkérdezik, hogy a jegyző gyereke bejöhete-e, miközben ugyanabban a faluban él. És ami még szintén nem tudott átmenni, és a mai napig nem tudott átmenni, az az, amiről én az elején próbáltam beszélni: megváltoztatni a szemléletet, és evidenciává tenni, hogy három éves kor előtt nagyon fontos a tevételes beavatkozás, a nagyon rossz körülmények között élő települések családjai számára. Az egész település számára. Ahol semmi nincs, ahol játszótér sincs, ahol játékok sincsenek, nincs könyvtár, nincs semmi. Azok számára biztosítani kell egy olyan terepet, ahol a fejlődés úgy tud végbemenni, mint mindenkinél. Ahol ez mind megvan, mind biztosított. Ettől preventív a program. És a másik probléma, amihez még nem találtuk meg a megoldási kulcsot, az az, hogy a hátrányos helyzetű településeken, ahol együtt élnek cigányok és nem cigányok, a családokat hogyan tudjuk közösen bevinni a gyerekházakba. Bizony ez úgy történt, hogy ha az egyik babakocsi ott volt, akkor a másik nem ment be, és fordítva. Gyönyörűen meg lehetett rajzolni ezeket a hullámhegye-

ket-hullámvölgyeket, ahogyan hol ez a csoport volt többségben, hol az a csoport volt többségben. Biztosan vannak kivételek, akik valamilyen köztes megoldást találtak, de tulajdonképpen nyugodtan elmondhatjuk, hogy ha valami kudarc, akkor ez egy igazi kudarc volt, hogy igazából az a fajta integráció nem tudott létrejönni, ami az egyik nagy célja ennek a programnak.

László Zsuzsanna: Nálunk ezek az óvodák már önműködőek, nagyon sokfelé léteznek az országban. És ők már maguk csinálják a programot. Eredetileg részben egy integrációs program volt, hasonló területen, mint nálatok. Hosszan tudnék beszélni arról, hogy ugyanide lyukadtunk ki, és hogy mivel integrációs program volt a zászlójára tűzve, ezért nagyon sokan nem adták abba az óvodába a gyerekeiket, ahol Lépésről Lépésre program ment, mert „az biztos egy roma óvoda lesz”. Nagyon sok ilyen zsákutcába futottunk, rengeteg kudarccal járt ez. Ennek a programnak szintén ez volt az egyik nagy hátulütője, és nem sikerült.

Lannert Judit: Emögött, lássuk be, az van, hogy nincs sok pénz ezekre a programokra, és ezért az uniós pénzeket használjuk ki. Van egy bizonyos keret, emiatt alkalmazkodni kell bizonyos uniós elvárásokhoz, és akkor ezt lebontják az itthoni intézményi elvárásokra. Tehát mire az a pénz megjelenik, és kiderül, hogy mire lehet elkölteni, addigra már nagyon sok különböző érdek miatt torzul az értelmezési keret. Szerintem a Biztos Kezdet Programnak az se tett jót, hogy kormányzati szinten sosem volt eldöntve, hogy roma program kell-e, vagy szegénység elleni program. Ez egy állandó dilemma, én most nem tenném le egyik mellett sem a voksom, de azt gondolom, hogyha egy program elindul, és ha útközben megváltoztatjuk a célját, akkor az valóban nehezen tud eredményindikátorokat felmutatni, mert állandóan változik a célcsoport, miközben annak pedig lenne egy fejlődési üteme. Így aztán azt gondolom, hogy nem elég rugalmas a rendszer.

Egy másik, mindig felmerülő dilemma, hogy szegregátumban vagy nem szegregátumban nyújtsuk a szolgáltatást. Azt gondolom, hogy ezt tényleg a helyi igényeknek kéne eldönteni, és akkor itt sokféle, újabb probléma felmerül. Az egyik az általános bizalomhiány. Jól látható, hogy azért írják ki így ezeket a fejlesztési projekteket, mert alapvetően nem bíznak benne, hogy a helyiek elindítják, tehát azért ilyen merevek a keretek, hogy bebiztosítsák magukat, mert ők is félnek, hogy fentről majd jól fenéken billentik őket. Ezért hihetetlen mélységekig kiszámolják, hogy mit, hogyan kell teljesíteni, aminek aztán végképp semmi köze a helyi igényekhez. Lehet, hogy az egyiknek pont jó, a másiknak meg egyáltalán nem az. Vecsei Miklós mondta délelőtt, és ezzel egyetértek, hogy nekik volt lehetőségük az OSI-tól egy két éves programban maguknak alakítaniuk a programot, volt lehetőségük hibázni. A másik oldalról nézve meg jól tudjuk, hogy létezik a korrupció, tehát oka is van ennek a bizalomhiánynak, tehát nem gondolom, hogy teljesen alaptalan. De ez egy olyan ördögi kör, ahol a bizalomhiány miatt épp a legfontosabb tényező, a rugalmasság vész el a rendszerből. És hát hibázni nem szabad, az iskolában sem szabad hibázni, ez egy nagy gond, hogy hibátlannak kell lenni. Ennek a másik oldalát nézve pedig azt is tudjuk, hogy hibázni

azért nem szabad, mert kevés a pénzünk, és azt a keveset jól kell elköltenünk. De ebben a szorításban a végén mi történik? Állandóan hibázunk és egyre rosszabbul költjük el a pénzt. Tehát egyrészt hiányzik a rugalmasság, másrészt meg az a szemlélet, hogy a szereplők, a közösségek tényleg problémamegoldásra törekedjenek, és hogy legyen elég municiójuk ehhez, tudjanak valakihez segítségért fordulni. A klienseket kéne megkérdezni, még mielőtt egy programot kiírnak ott fent, hogy mit is kéne csinálni mindezzel.

Darvas Ágnes: Teljesen jogos kritika lehet az is, hogy ehhez a kerekasztalhoz például az egészségügyet, és azt hiszem, a gyerekjólétet is be kellett volna hívni. Mi azonban most elsősorban arra koncentráltunk, hogy a koragyerekkori programokról való tudásunk érjen egy kicsit össze, és kevésbé arra, hogy a társszakmákat bevonjuk. Hadd kérdezem meg ennek kapcsán Nikolettát, Évát és Zsuzsát: nektek milyen tapasztalataitok voltak?

Oláh Nikoletta: Volt olyan település, ahol elindítottuk a projekt tevékenységeket, azonban nem sikerült hosszú távon együttműködni, ezért másik településen kezdtünk el dolgozni. Nyíregyházán csatlakozott nemcsak a Guszev telepen, vagy a Huszár telepen lévő óvoda is, valamint az Aranykörte Óvoda, ahol úgy gondolták, hogy ez a program segíthet, és ők elkezdték a Szülők az óvodában programot. A többi településen is növekedett a befogadókészség. Polgármesteri fórumokat is létrehozunk, épp a fenntarthatóság miatt. Más részről nagyon fontos az is, hogy gazdaságilag mit jelent a projekt fenntartása az önkormányzatok számára, tehát hogy mennyi pénz kell rá, pontosan. A Szülők az óvodában foglalkozás költsége körülbelül 8000, ez nem jelentős költség. Az intézményvezetők támogatóak, arról számolnak be, hogy az ő saját óvodájukban ez miért fontos, és hogyan változott az óvónői és a szülői attitűd együtt, továbbá hogyan képesek együttműködni. Ettől kezdve a polgármesterek egy kicsit nyitottabban állnak a programunkhoz.

Szomor Éva: És vajon mennyire éri meg, és mennyit kell befektetni, mennyibe kerül ez az önkormányzatnak? Erről az jut eszembe, hogy biztosan vannak még itt olyanok, akik emlékeznek rá, hogy micsoda viták folytak a Biztos Kezdet Program kapcsán – hogy az intézmények mellé tenni, vagy az intézményekbe beletenni. Emlékeztek rá? És mennyire tiltakoztunk – én mindenképpen –, hogy ez ne így legyen. És ma azt gondolom, hogy ha engedtünk volna – nem tudom, hogy tudtuk volna megcsinálni, hogy kerülhetett volna bele bármelyik intézménybe az, amelyik nullától három éves korig tartó életkort céloz meg –, de tehát ha engedünk, akkor talán könnyebb helyzetünk lett volna. Ugyanis már az is önmagában pénzbe kerül, hogy van egy óvoda, és az sem egy könnyű dolog, hogy elkezdeni üzletelni egy kicsit, de még mindig jóval könnyebb, mint egy vadonatúj dologra egy bizonyos pénzösszeget megszerzeni. És ez például egy nagyon sarkalatos kérdés, kulcskérdés.

László Zsuzsanna: Nagyon fontos, hogy erőteljes személyiség legyen például a polgármester. Nekünk az összes óvodánk és minden olyan

szakmai programunk, amit csinálunk, egy erőteljes személyiség segítségével valósul meg.

Bányai Emő: A mostani koragyerekkori kutatásoknak is az az egyik fő kérdése, hogy ha nincs ott az erős személyiség, akkor is tud-e folytatódni a program. Ez valóban egy teljes mértékben személyfüggő dolog. És kérdés, hogy ha egy karizmatikus ember egy adott helyen valami nagyon markáns motivációtól indítva megcsinál valamit, akkor azt – vagy legalább bizonyos elemeit – másutt is meg lehet-e csinálni. Tehát el tud-e szakadni a program a karizmatikus embertől, vagy nem tud elszakadni. Erre sincsenek még egyértelmű válaszok.

Darvas Ágnes: Most jutunk el oda a gyerekházakkal, ahová a tanodákkal jutottunk el, pár évvel ezelőtt. Most még működik negyven-akárhány gyerekház, de körülbelül egy hónapon belül megszűnik a finanszírozásuk, mert lejár a pályázat, és még nem látjuk igazából, csak várjuk, hátha jön még valahonnan pénz, és reménykedünk, hogy lesz valamilyen további finanszírozás, de még semmi sem biztos. Meg az sem egyértelmű, hogy hogyan reagálnak erre a működő házak, tehát hogy mi történik ebben a helyzetben.

Szomor Éva: Ha egy szóval lehetne válaszolni, hogy hogyan reagálnak rá, akkor azt mondom, hogy rosszul, és ha bővebben, akkor nagyon rosszul. Mégpedig azért, mert egyrészt volt egy kötelezettség az önkormányzatok részéről, mint minden EU-s pályázatnál az egy év további szolgáltatásra. Most arról ne beszéljünk, hogy hogy állnak az önkormányzatok és gondolnak-e arra, hogy egy ilyen kisgyerekes programnak, egy ilyen prevenció programnak mindenképp működnie kéne. Tehát itt ez nagyon rosszul áll. A minisztérium tett egy ígéretet, hogy majd lesz erre egyértelmű válasz, csak az idő nincs még meghatározva, annak ideje, hogy mikor jön egyfajta anyagi segítség. De egyet biztos láthatunk: azok a házak, amelyek harminc hónap alatt – ez a gyakorlatban, tehát effektív munkában csak huszonnégy volt –, akik tehát a huszonnégy hónapos program alatt valóságosan be tudtak ékelődni egy olyanfajta együttműködő, együttgondolkodó rendszerbe, és ebből sajnos nagyon kevés van, azoknál minden biztosítva van, akármennyire nehéz helyzetben van az önkormányzat. Mert ott meg tudták győzni az önkormányzatot akkor is, ha az elején nagyon ellenállt. Ott vannak nehézségeink, ahol nem sikerült ez a beékelődés, vagy ott, ahol a helyi erők kifejezetten ellene mentek. És ez esetben mindegy, hogy milyen erő, tehát hogy szociális, oktatási vagy a közigazgatási, vagy közösen az összes. Ahol nem volt meg az a fajta együttműködés, és ahol a szülők nem váltak elfogadóakká, ott baj van. Nagyon sok helyen a szülők azok, akik rávették az önkormányzatot arra, hogy akármilyen áron, de próbálkozzon, mert nekik erre szükségük van.

Koska Éva: Baranyában vagyok négy kistélepülés gyerekházában mentor. Én látom a megújulás lehetőségét, mert van két házam, ahol már ebben a fenntartási időszakban vagyunk. Ezekben látom, hogy nem kötik az indikátorok, nem kötik az elvárások, viszont nincs is annyi pénz.

Mi, mentorok azt is tudjuk, hogy rengeteg olyan dologra lett pénz, amit esetleg másképp is lehetett volna hasznosítani, és a szűkösség most kreativitást hoz elő az emberekből. Az egyik házamat például most épp a megújulás jellemzi. Azzal teljes mértékben egyetértetek, hogy annak van most biztos jövője, aki beépült a helyi közösségbe, és el tudta fogadtatni magát. És annak, akinek ezt nem tudja elérni, nem ezt az utat választotta és nem is törekedett erre, valószínűleg ki kell esnie ebből a körből. Nekem az a legfőbb bajom, hogy ma Magyarországon a teljesítményt sehol sem úgy értékeljük, ahogyan kéne. Nem teszünk különbséget a forráselosztáskor sem – tehát hogy az a ház minőséget mutatott fel és jó programot valósít meg, azt támogatjuk, és azt a házat, ahol ez nem történt meg, azt nem támogatjuk tovább, hanem vállaljuk, hogy sikertelen volt. Az ő sikertelenségükben én is benne vagyok mentorként, mind-egyikünk benne van. Nem, mi mindenkit támogatni fogunk mindenben, meg sikeres záró-konferenciák lesznek, mert az az érdekünk ebben az országban, hogy ne látszódjon, ha valahol kudarcaink is vannak. Pedig ez így nem visz előre semmit. Még mindig ott tartunk, hogy képtelenség elengedni, ami nem működik, és kimondani, hogy csak a teljesítményt kell értékelni és támogatni.

Somorjai Ildikó: Én gyerekház mentorként azt látom, hogy a Biztos Kezdet Program kísérleti szakasza utáni indulás óta, amikor a harmincöt gyerekház indult, a munkát nagyon-nagyon jól követő dokumentációs rendszerrel tudtak működni a házak. És ez a dokumentációs rendszer azóta is megvan, az összes hibájával együtt. Ugyanakkor viszont azt gondolom, hogy mint az EU-s pályázatoknál és az ESZA-hoz tartozó programoknál szokás, hangsúlyosan csak a gazdasági ellenőrzés jelenik meg, illetve nagyon erőteljesen az úgynevezett PEJ beadására hagyatkozik az ESZA. Nincsen érdemben tartalmi monitoring, nincsenek tartalmi, helyszíni ellenőrzések, támogatások, nincs, ami menet közben rá tudna mutatni, hogy a programban milyen elcsúszások vannak. Egészen odáig, hogy a programtól akár félúton meg lehetne vonni a támogatást. Igenis kell rendszeres időközökben szakmai követés, szakmai ellenőrzés, hogy mennyire sikerült például megtalálni azt a harminc gyereket, amelyik soha semmilyen intézményhez nem kapcsolódott még.

Azt gondolom, hogy a mélyszegénység mérséklését célul kitűző programok borzasztó fontosak. Persze kell konkrét lépéseket tenni annak érdekében, hogy legyen kártyás óra és hogy a villanyszámlát ki tudják fizetni, időben, meg a gyerekek éhezését is meg kell előzni. Na de ezek a gyerekek most gyerekek, tehát most kell hozzáférniük bizonyos fajta szolgáltatásokhoz is. Ezeknek egyszerre kell működniük, különösen azokon a településeken, ahol semmi sincsen. Ha úgy tetszik, akkor a gyerekházakban vannak olyan programelemek, amelyek nem fogják csökkenteni a mélyszegénységet, de legalább néhány, alapvető hiányt csökkenteni tudnak, mert azért a tízóraihoz csak kerül valamilyen vitamin, csak kerül eléjük több, mint ami otthon kerülne. Azt gondolom, hogy lehet ezt külön innen megközelíteni, meg onnan megközelíteni, de a kettőnek együtt kell mennie.

Lannert Judit: Én nem tudom, hogy mi lesz a Biztos Kezdet házakkal, de amikor az ilyen „dobozolt elemekről” beszélünk, akkor lehetnek olyan kötelező elemek, mint amilyen például a belső, szakmai monitoring, vagy értékelés, amelyek nem szűkítik a projekt lehetőségeit, de ha nincsenek benne, akkor nem indulhat a program. A Biztos Kezdetben is volt egyfajta mentor rendszer, ez is lehet kötelező elem. Jó példa egy ilyenre a Dobbantó Program, ahol volt rendszeres monitoring értékelés. Azt gondolom, hogy ezek olyan elemek, amelyek nem is kerülnek olyan nagyon sokba, de biztos, hogy működnek és növelik a projekt hatékonyságát.

Darvas Ágnes: Itt most be kell fejeznünk – köszönet a résztvevőknek és a közönségnek. Folytatjuk!